

Bland horor, bockar och bögar

- en rapport byggd på RFSU Stockholms
skolprojekt

Maria Bergström
Daniel Foxhage

RFSU Stockholm 2001

Inledning

Den här skriften vänder sig till vuxna som i någon form arbetar med sexualupplysning för unga. Den kan också läsas av andra som arbetar med ungdomar, men inte bedriver sexualupplysning. Lärare, annan skolpersonal, fritidsledare, ledare i föreningslivet och andra - de grupper som kan tänkas ha nytta av den är stor. Det är vår förhoppning att läsaren ska kunna förbättra sitt eget arbete med hjälp av den.

RFSU Stockholm driver ett skolprojekt som går ut på att utgöra ett komplement till skolans egen sexualundervisning. Det är ett STD- och hiv-förebyggande projekt som är möjligt tack vare ekonomiskt stöd från Stockholm Stads socialtjänstförvaltning och Hälso- och sjukvårdsnämnden i Stockholms läns landsting. Ett skolprojekt av vårt slag kan beskrivas från olika aspekter. I det här dokumentationsprojektet har vi valt att framför allt ha fokus på mötet med eleverna. Andra delar lämnades, eller har fått stå i andra rummet. I skrivande stund har vi inga omedelbara planer på att beskriva andra delar av vår verksamhet.

I rapporten finns en beskrivning av hur dokumentationsprojektet lades upp och genomfördes. Inte desto mindre vill vi här i inledningen säga något om detta.

Arbetet började med en planering av hur dokumentationsprojektet skulle kunna läggas upp. Under våren 2000 genomförde vi så femton vanliga pass ute i olika högstadieskolor i Stockholms län. Vi började på inget sätt från noll. RFSU Stockholm hade mött tiotusentals ungdomar och vi hade en känsla för hur "samtalen brukade se ut". Vi ville dock begränsa oss till ett visst antal grupper vi kunde skriva om i texten. Att begränsa oss, att säga "det här är vad vi mötte i just dessa grupper" kändes viktigt. I efterhand kan vi dock säga att de grupper vi mötte inte skiljde sig ifrån tidigare eller senare grupper på något avgörande sätt. Visst förändras språkbruk något och även attityder, men man kan ändå säga att samtalen vi spelade in under vårterminen 2000 liknar de andra grupper vi mött, i synnerhet om man talar om betydelsen av "det sexuella utrymmet". Mer om den här delen av arbetet står att läsa i kapitlet "Bland horor, bockar och bögar – ett dokumentationsprojekt av RFSU Stockholm".

Nästa tidskrävande fas innebar att transkribera de femton passen till skrivna ord. Det tog flera arbetsveckor att göra de dryga 250 metrarna ljudspår till text, ett arbete som genomfördes under sommaren växelvis i Östersund, Stockholm och Jordbro. Det var ett psykiskt krävande arbete, dels på grund av att det i en mening var väldigt enformigt att sitta framför datorn dag efter dag och trycka på play respektive paus och skriva, lyssna om, rätta, och så skriva igen. Men det var också krävande eftersom samtalen rent känslomässigt kunde vara jobbiga att lyssna på. Att sitta med hörlurar och lyssna till passager som exempelvis "*Vi killar är bäst! Så är det. Vi är födda för att knulla hur mycket vi vill. Inte tjejer (...) tjejer dom är inte lika mycket värda*" är annorlunda jämfört med att höra det i ett samtal i klassrummet. Att sedan skriva ner samma sak, ord för ord, spola tillbaka bandet och lyssna om för att försäkra sig om att det blev rätt, det var tufft. Det lämnade ibland en känsla i kroppen som var svår att göra sig av med efter arbetsdagens slut.

Efter det började arbetet med att sortera den tjocka bunt med texter som låg som en svärgeomtränglig massa framför oss. Vi klippte, kategoriserade, pusslade, tejpede, pusslade igen, och det var sannerligen nära Paniken ibland. Vi skrev texter och skrev om dem flera gånger. Den ena av oss skrev ett första utkast och den andra skrev om. Vi lät andra läsa våra texter och så började vi om igen. Texterna förändrades ibland på ytan, ibland mer grundligt. Citaten var det som var det orubbliga, men också citaten försatte oss i valsituationer då vi var tvungna att välja vissa och rata andra – alla kunde vi inte ha med. Vi ville renodla vissa resonemang, utan att för den

skulle ge en ensidig bild. Vi ville lyfta fram vissa tankar som ständigt återkom, samtidigt som vi också använde oss av resonemang som var mindre vanliga men ändå förekom. Kort sagt ville vi återge en slags samlad bild av vad vi sett ute i de femton grupperna. När bilden så som vi såg den börjat klarna kunde vi urskilja mönster, eller ramar om man så vill. Det är detta som vi i rapporten kallar "det sexuella utrymmet". Någon gång i den här fasen uppfann vi också rapportens namn: "Bland horor, bockar och bögar". Namnet står för det ständiga hot eleverna befinner sig under, hotet att få ett rykte om sig eller stämpel på sig på grund av att de överträtt det sexuella utrymmets ramar. Kapitlet om det sexuella utrymmet är det mest centrala i rapporten. Förståelsen för vad detta begrepp betyder och för vad dess innehåll innebär för de pojkar och flickor som går i skolan idag, hoppas vi kan vara till hjälp om man ska arbeta med ungdomar i allmänhet - och i synnerhet om man ska arbeta med det breda och svårdefinierade området sexualitet.

Vår text är indelad i fyra olika avdelningar. Den första innehåller förord, inledning och även en kort beskrivning av RFSU Stockholms skolprojekt. Dokumentationsprojektet som resulterat i den här rapporten är en slags "observationsstudie" av vårt skolprojekt, därför är viss kunskap om skolprojektet nödvändig för att rapporten ska kunna vara begriplig för läsaren.

Den andra delen beskriver vad vi mötte ute i skolorna, under de femton "observationspassen". Denna del inleds med en beskrivning av planering och upplägg av dokumentationsprojektet.

Den tredje delen handlar om att arbeta praktiskt med sexualupplysning för ungdomar. Vi ger tips på konkreta metodövningar, som man kan läsa mer om på annat håll. Vi presenterar också vilka ämnesområden RFSU Stockholm väljer att ta upp utifrån de förutsättningar vi arbetar.

Den fjärde delen innehåller litteratur- och filmtips. Listan har sammanställts av RFSU Stockholm för riksförbundets räkning och kan användas som en referenslista för framför allt lärare och personal som arbetar med högstadie- och gymnasieelever, men även i andra sammanhang. Några titlar är tillagda utöver de som ingår i den referenslista vi vanligtvis skickar ut på förfrågan. En referenslista av det här slaget blir snabbt gammal i den meningen att det tillkommer nya titlar som borde vara med. Det är vi medvetna om. Men RFSU har nyligen öppnat en ny skolsajt med bland annat faktaarkiv, sexualpolitik, tips på utbildningar i sexualupplysning och materialistor för metod, litteratur och film. Adressen är: www.rfsu.se/skolsajt.

Vi som har skrivit den här rapporten har många att tacka för den hjälp som varit nödvändig och som vi frikostigt fått under arbetets gång. Slutresultatet ansvarar vi helt och hållet själva för, det gäller såväl svagheterna såväl som förtjänsterna. Dock måste sägas att förtjänsterna, vilka vi hoppas och tror existerar för läsarna, hade varit omöjliga utan hjälp.

Arbetet började med en planering av hur projektet skulle kunna läggas upp. I detta skede fick vi hjälp av Gisela Helmius, då forskningsledare vid Landstinget förebygger aids i Stockholm samt Gunilla Neves Ekman vid samma institution. Även om formen på vår text till stor del kom att bli en annan än den vi så att säga hade på vår första ritning, så följde tankar och synpunkter från detta tidiga möte med oss i tanken under arbetets gång.

Under våren 2000 mötte några av våra informatörer de grupper som citeras i "Bland horor, bockar och bögar". Det är mötet med dessa grupper som är själva grunden i rapporten. Dessa möten, i form av reguljära uppdrag inom ramen för vårt

skolprojekt, genomfördes av: Stefan Borell, Emma Sahlén, Johanna Törner och Sandra Dahlén. Tack!

Flera personer läste, kommenterade och korrigerade våra texter under arbetets gång. Hans Olsson, Tina Nevin, Sandra Dahlén, tack för er kritik! Vi diskuterade era kommentarer, vissa ingående och länge. Några valde vi att inte ta hänsyn till, men *alla* kommentarer hjälpte oss i vårt arbete att "se möjliga sätt att skriva". För skrivandet kändes verkligen ibland som ett oändligt antal möjliga texter som skulle göras till *en* – och därmed utesluta de andra.

Ann-Marie Tung, ordförande i lokalföreningen, har varit textredigerare för "Bland horor, bockar och bögar". Hennes arbete med att göra språket smidigt och flytande och hennes insats för rapportens tillblivelse är oskattbar. Utan dig ingen text, Ann-Marie! Tack!

I arbetet med språklig granskning vill vi också framföra vårt tack till: Sten-Ove Bergström, Margareta Tung och Henrik von Koch.

Strax innan slutet, ligger texten där "i stort sätt färdig". Lena Lennerhed, idé-historiker och ledamot av RFSUs förbundsstyrelse inkom med värdefulla kommentarer som vi tagit i beaktande. Vissa av dessa var väldigt viktiga och vi är glada för denna hjälp. Maria Anderson, samordnare för opinion- och kommunikationsenheten på RFSUs förbundskansli, tackar vi för hennes kommentarer innan vi genomförde de sista ändringarna.

Sist men inte minst vill RFSU Stockholm tacka Allmänna Arvsfonden för finansiering av dokumentationsprojektet och RFSUs förbundskansli för att en tryckning av rapporten kommer att göras möjlig våren 2002.

Stockholm, december 2001

Daniel Foxhage
Maria Bergström

Vad är RFSU Stockholms skolprojekt?

RFSU Stockholm är en lokalförening av RFSU – Riksförbundet för sexuell upplysning. Föreningen är partipolitiskt och religiöst obunden och stora delar av verksamheten sker ideellt. RFSU Stockholm arbetar med utbildning, opinionsbildning, rådgivning och information inom sexualitet och samlevnad.

Information till unga är vårt största projekt

Under 1990-talet blev RFSU Stockholms verksamhet allt mer ungdomsinriktad. Vi utbildade särskilda ungdomsinformatörer för att kunna sprida budskapet om säkrare sex. Informatörerna deltog bland annat i de så kallade Säkrare Sexkampanjerna som RFSU tillsammans med RFSL och Folkhälsoinstitutet årligen anordnade.

Tack vare våra informatörer kunde vi nu också erbjuda länets skolor föreläsare till undervisningen i sex och samlevnad. Verksamheten i skolorna växte allt mer och 1996 startade RFSU Stockholm ett projekt för att administrera arbetet. Skolverksamheten utgör idag merparten av lokalföreningens arbete.

Fyra kanslianställda och ett 30-tal aktiva informatörer arbetar med skolinformationen. Informatörerna har genomgått 45 timmars utbildning i RFSU Stockholms egen regi. Utbildningen är utformad så att informatörerna ska kunna bedriva sexualupplysning till unga. Vid de cirka 200 uppdrag som vi årligen genomför möter våra informatörer närmare 10 000 ungdomar, främst på skolor och fritidsgårdar i Stockholms län.

I skolprojektet har vi hela tiden strävat efter att verka preventivt mot hiv, sexuellt överförbara sjukdomar och oönskade graviditeter. För att lyckas har vi kombinerat faktaförmedling med att arbeta med de ungas värderingar och attityder.

Synen på prevention

En viktig del av preventionsarbetet består i att lära ut konkreta fakta som är relevanta för dem vi möter. Det kan exempelvis handla om könsorganens fysiologi och anatomi. Goda kunskaper om hur ens kropp ser ut och fungerar är viktiga för självkänslan och leder till att ungdomarna bättre värnar om sig själv i mötet med andra. Det är betydelsefullt att förstå vad som händer i ens kropp och att känna igen den egna lusten. Den som känner sig värdefull och trygg har generellt bättre förutsättningar än den med dålig självbild.

I RFSU Stockholms preventiva arbete tas även hänsyn till målgruppens sociala kontext. Att samtala kring ömsesidighet, sexuella trakasserier, och andra aspekter som är relevanta i ungdomars vardag är nödvändigt för att kunna nå fram med information. Grunden för en ett nytt synsätt och ett förändrat beteende börjar i en medvetenhet om egna och andras värderingar.

I detta sammanhang är kunskap om genus nyckeln. Genom samtal som berör områden där en ojämn maktbalans mellan könen råder, kommer man in på de värderingar och förhållningsätt som formar synen på sexualitet i vårt samhälle. Att samtala om och analysera begreppen "horor", "bockar" och "bögar" blir således angeläget i ett projekt som arbetar preventivt mot hiv, sexuellt överförbara sjukdomar och oönskade graviditeter.

Våra arbetsmetoder utvecklas och förändras kontinuerligt

En viktig del i skolverksamheten har varit att utveckla våra metoder i takt med att vår kunskap om ungas frågor, tankar och attityder har ökat. Vi har steg för steg blivit bättre på att sprida vårt budskap och vi har kunnat fylla informationspassen med ett allt mer relevant innehåll.

De delar som idag ingår i ett informationspass är reglerade i en checklista som förändras och utvecklas över tiden. Ämnena på checklistan är obligatoriska men informatörerna har stor frihet att själv välja på vilket sätt de vill ta upp ett ämne.

Så här arbetar vi i skolorna

RFSU Stockholms arbetsmetod utgår från att kön och sexualitet är sociala konstruktioner. Könsmönstren reproducerar sig i samhället och är inte biologiskt bundna. Vi talar därför aldrig om något som "naturligt" utan försöker i stället förmedla vikten av det egna valet i sexualiteten. Detta synsätt är en utgångspunkt i arbetet att verka för elevernas möjligheter att själva skapa sin identitet och sina sexuella uttryck.

En grundläggande princip i vår arbetsmetod är att möta de unga där de befinner sig, dvs på rätt utvecklingsnivå och kring de frågeställningar och teman som berör dem. Vi lägger fokus på ungdomssexualitet snarare än vuxensexualitet.

Det har visat sig att informationen enklast sker mellan eleverna och informatören. Det innebär att inga lärare eller andra vuxna på skolan får vara med under passet. I utvärderingar av RFSU passet säger i stort sätt alla elever att de inte vill att personal skall vara närvarande och uttrycker ofta starka åsikter om detta. Ofta handlar det om att de känner att de inte kan tala fritt när vuxna som de känner är närvarande, i andra fall kan det hända att vuxna personer i skolan har uttryckt exempelvis homofobi eller utsatt eleverna för sexuella trakasserier.

Våra manliga informatörer träffar killarna på skolorna medan de kvinnliga informatörerna möter tjejer. Ett viktigt skäl för detta är att könsuppdelade grupper ger den trygghet som krävs för att våga ventilera de teman som tas upp. Och även om ämnena är desamma så ser informationen lite olika ut i kill- respektive tjejgrupperna eftersom den anpassas efter elevernas behov.

I arbetsmetoden ingår även en åldersgräns för informatörerna vilka måste vara mellan 20 och 30 år gamla. Tanken är att förmedla informationen *till* unga *från* unga vuxna. En viktig anledning är vår övertygelse om att unga informatörer snabbare kan vinna gruppernas förtroende – något som är betydelsefullt då mötena varar i endast 90 minuter.

Vill du veta mer om RFSU Stockholms verksamhet, så är du välkommen att kontakta vårt kansli på telefon 08-411 90 21.

Bland horor, bockar och bögar

– ett dokumentationsprojekt av RFSU Stockholm

RFSU Stockholm har under lång tid utfört ett omfattande informationsarbete inom sex och samlevnad på skolor och fritidsgårdar. Under hösten 1999 började tanken kring en dokumentation av vårt arbete att växa fram, så att fler skulle kunna ta del av våra erfarenheter. Inför eventuella förändringar i vår egen verksamhet ville vi dessutom säkerställa att den kunskap om de unga som vårt arbete har genererat inte skulle gå förlorad. Den rapport du nu håller i din hand är en sammanställning av denna dokumentation.

Under senare år har ungas inställning till sex debatterats livligt i media. Orsakerna är flera. Vi har bland annat kunnat läsa om gruppvåldtäkter på unga tjejer med unga förövare, om förändrade sexualvanor och om en ökad konsumtion av porr bland unga. I skolorna tycker man sig ha observerat en hårdare attityd där sexuella trakasserier är vanliga. Det har diskuterats om skolans sex- och samlevnadsundervisning kan möta dagens behov hos eleverna. Debatten har präglats av en oro för hur det ser ut i ungdomsmiljöerna idag. Vad är det för värderingar som är gällande?

Inom RFSU Stockholm märker vi ett ökat intresse bland vuxna kring ungas sexualitet. Skolpersonal och andra som arbetar med sexualitet och unga kontaktar oss för att ta del av våra erfarenheter av att bedriva sexualupplysning riktade till ungdomar. Man vill dels ha mer kunskap om de ungas situation idag, dels konkreta tips på hur man kan arbeta med ungdomar kring dessa frågor.

Tyvärr kan vi på grund av resursbrist inte svara mot efterfrågan på personliga möten. Vi hoppas dock att denna rapport kan ge en ökad kunskap om ungdomars värderingar och attityder kring sexualitet och samlevnad och samtidigt ge en bild av hur vi arbetar med dessa frågor.

Dokumentationsprojektet "Bland horor, bockar och bögar" startade i mars 2000 och har möjliggjorts genom medel från Allmänna Arvsfonden. I projektet deltog Maria Bergström och Daniel Foxhage från RFSU Stockholm. Uppgiften var att genomföra en observationsstudie och sammanställa resultaten i en rapport. För slutarbetet av dokumentationen svarade Ann-Marie Tung från RFSU Stockholm. *Fortsättningsvis i texten kommer "vi" att syfta på Maria Bergström och Daniel Foxhage.*

Nedan presenterar vi kort hur vi planerade och lade upp dokumentationsprojektet. Själva dokumentationen inleds med en beskrivning av temat för rapporten – det sexuella utrymmet. Därefter följer resultatet av den observation som vi har genomfört. Slutligen innehåller rapporten en metoddel som syftar till att ge tips på hur man kan arbeta med sexualupplysning riktad till ungdomar, med fokus på det sexuella utrymmet.

Vi har i rapporten skiljt på begreppen "sex" och "sexualitet". Sex blir här ett uttryck för sexualiteten där sex är något man *gör* och sexualiteten något man *har*. I ett försök att ringa in det man *har* så handlar det om en sexuell lust som kan ta sig olika uttryck.

Dokumentationens planering och upplägg

Målet med dokumentationen av RFSU Stockholms informationsarbete i sexualitet och samlevnad har varit att beskriva värderingar och attityder bland de ungdomar som vi möter i klassrummen. Dokumentationen har krävt noggranna observationer.

Förutsättningar och urval för observationerna

Observationerna genomfördes under perioden mars-maj år 2000. Vi observerade sju killgrupper och åtta tjejgrupper. Samtliga grupper uppfyllde följande krav:

- Att en av våra mer erfarna informatörer ledde passet
- Att en observatör kunde delta
- Att skolan tackat ja till deltagande (ingen skola sade nej)

Genom att låta erfarna informatörer arbeta, ville vi försäkra oss om att observatörens närvaro påverkade arbetsinsatsen så lite som möjligt. Dessutom tillfrågades eleverna före passet om de ville vara med. Alla tillfrågade grupper var villiga att delta i observationen.

De uppdrag som observerades ingick i RFSU Stockholms ordinarie verksamhet. Samtliga pass som ingick i observationen ägde rum på högstadiet och alla skolor låg i Stockholms län.

Så här lade vi upp observationerna

RFSU Stockholm arbetar efter en checklista, det vill säga en lista med ämnen som informatören ska ta upp under de nittio minuter de träffar eleverna. Checklistan reglerar dock endast innehållet i passet medan formen är friare. En informatör kan därför ta upp ett ämne på olika sätt, exempelvis som en associationsövning, värderingsövning eller en faktaföreläsning.

Checklistan var den enda mall som informatörerna behövde hålla sig till under observationerna. Därför diskuterades ämnena i varierande omfattning i de olika grupperna. Då informationspassen bygger på ett spontant samspel mellan informatören och gruppen, var vårt mål just att observera "vanliga" pass – vilka ser olika ut från gång till gång. Detta är skälet till att det i vissa avsnitt endast finns resonemang och citat från antingen kill- eller tjejgrupper.

Ämnen som särskilt uppmärksammades under observationen var porr, homosexualitet, ömsesidighet, synen på killars respektive tjejers sexualitet, onani samt fysiologi och anatomi. Dessa ämnen analyserades utifrån ett genusperspektiv. Materialet kom dock under arbetets gång att bearbetas utifrån ett centralt tema – *Det sexuella utrymmet* - som inte var uttänkt från början. Anledningen var att vi under diskussionerna kunde se ett mönster som vi inte sett lika tydligt och klart innan det att observationerna genomfördes. Vi tycker att temat *Det sexuella utrymmet*, vilket vi kommer att förklara ingående i ett senare kapitel, väl sammanfattar våra erfarenheter av observationerna.

Informationssamtalen skedde i grupp. Precis som alltid vid vår skolinformation mötte kvinnliga informatörer tjejgrupper medan manliga mötte killgrupper. Samtalen spelades in på ljudband och observatören noterade de aktiviteter som inte kunde uppfattas genom bandupptagningen.

22 timmar inspelade samtal har sammanfattats

De inspelade samtalen motsvarade cirka 22 timmar. För att kunna bearbeta allt material sammanfattades informationspassen skriftligen. Citat som valts ut belyser de värderingar som framkom under samtalen. Diskussionerna har i något enstaka fall redigerats för att göra texten mer begriplig men utan att något i sak har förändrats. Om informatörens frågor varit ledande har elevernas kommentarer inte använts.

Materialet har i efterhand indelats i ämnen och utifrån dessa har en sortering av citaten gjorts. Samma material kunde naturligtvis ha strukturerats på ett annat sätt. Andra rubriker och andra citat kunde ha valts. Vår utgångspunkt har dock varit att lyfta fram citat som varit vanliga och representativa för våra möten med elever ute i skolorna.

I rapporten är alla citat markerade med kursiv stil och informatörernas citat markerade med fetstil.

Rapportens huvudtema

– det sexuella utrymmet

Huvudtemat i rapporten är det sexuella utrymmet. Det ”sexuella” syftar såväl på ”sex” såsom ”sexualitet” men även på ”kön” efter engelskans ”sex”, det vill säga det har samma innebörd som ”sexuellt” har i begreppet sexuella trakasserier. ”Utrymmet” är det *handlingsutrymme* eller *livsutrymme* som vi som individer är fria att agera inom. I det sexuella utrymmet ryms de uttryck och handlingar som är tillåtna i den meningen att de inte strider mot gällande normer för hur en man respektive kvinna skall vara.

Osynligt – men ständigt närvarande

Det var först när vi bearbetade det insamlade materialet som vi insåg att det sexuella utrymmet var det ständigt återkommande, underliggande, men centrala, temat i elevernas samtal. Eleverna uppehöll sig ständigt vid det sexuella utrymmet och uttryckte åsikter som huvudsakligen kan anses ligga i linje med gällande normer. Temat var påtagligt närvarande i alla samtal, oavsett om de handlade om porr, kroppen, homosexualitet eller något annat ämne. Detta märktes exempelvis på det sätt som eleverna resonerade på, vilka frågor de ställde eller inte ställde, vilka ämnen som väckte diskussioner eller vad som var okej att säga utan att någon annan i gruppen reagerade.

Vi anser att det skulle vara missvisande att redogöra för vad som framkom i våra samtal med eleverna utan att sätta det i rätt sammanhang, nämligen det sexuella utrymme som eleverna befinner sig i och själva beskriver.

Könet och sexualiteten – en social konstruktion

Vår utgångspunkt är att kön (genus) är en social konstruktion och att de roller vi har som kvinna respektive man inte är biologiskt betingade. Alla har en uppfattning om vad som betraktas som manligt eller kvinnligt. Genusförväntningarna är ständigt närvarande i vår kultur och i samhället. De påverkar oss i våra livsval och på så sätt reproduceras könsmönstren. Det faktum att kön är en social konstruktion möjliggör också förändring. Företeelser som vi idag betraktar som kvinnliga eller manliga har inte alltid betraktats som sådana. Att köns- mönstren reproducerar sig och samtidigt är föränderliga är inte en motsättning men det leder till att förändringen går långsamt och ger upphov till en viss ”tröghet” i systemet.

Även sexualiteten är socialt konstruerad. Detta innebär att vår syn på sexualitet och sex ständigt förändras och att det inte finns någon ”naturlig” sexualitet. I vårt samhälle idag är heterosexualiteten norm och parförhållandet mellan kvinna och man dess byggstenar. Parförhållandet är ett samlevnadssätt som är sanktionerat av samhället. Beteenden eller individer som avviker från normen riskerar att drabbas av omgivningens ifrågasättande eller direkta ogillande.

Elevernas sexuella utrymme

Det sexuella utrymmet ser olika ut för killar och tjejer. Begränsningarna hänger samman med de traditionella könsrollerna. Det finns ett ”regelverk” kring de ungas sexualitet som beskriver vad de *får* och *inte får* göra. Det är viktigt att inte överskrida gränserna för det tillåtna. Ibland är gränserna tydliga, andra gånger mindre tydliga. Eleverna själva bidrar till att definiera och upprätthålla

det sexuella utrymmet, även om det ofta sker omedvetet. Man skulle kunna säga att "horan", "bocken" och "bögen" sätter ramarna för tjejernas och killarnas sexuella utrymme.

Det sexuella utrymme som vi beskriver i den här rapporten är det som vi uppfattade rådde bland de högstadieelever som vi mötte under observationerna. Vår erfarenhet av möten med tusentals ungdomar varje år säger oss att observationsgrupperna inte skiljer sig från de andra grupperna vi mötte under året.

Elevernas attityder och värderingar kring sexualitet och samlevnad

- reflektioner utifrån en associationsövning

Associationsövning kring ordet "sex"

En övning som RFSU Stockholms informatörer använder är att låta eleverna fritt associera kring ett ord. Övningen kan antingen göras skriftligen, varvid eleverna skriver associationerna på lappar som informatören sedan samlar in, eller muntligen. Orden skrivs sedan upp på tavlan runt det ord som eleverna associerar kring. Oavsett vilken av metoderna som används måste ledaren skriva upp alla ord. Detta signalerar till eleverna att det är högt i tak och att det verkligen är okej att säga sexord och tala om sådant som ofta är tabubelagt i andra sammanhang. En inskränkning när det gäller ord finns dock – inga personnamn är tillåtna.

Övningen kan ha olika syften. Den kan också ha flera syften på samma gång. Det gäller att tänka igenom vad man vill uppnå med den. En aspekt är att övningen kan ge informatören en viss uppfattning om gruppens kunskapsnivå och värderingar. En annan är att informatören får ett "referensområde", han eller hon kan referera genom orden på tavlan under passet och även kan knyta an till dem vid senare tillfällen. Övningen kan också vara ett sätt att klargöra vilka områden eleverna funderar kring och om något ämne särskilt bör uppmärksammas. Som vi tidigare skrev kan övningen också fungera som ett sätt att visa att det är högt i tak när det gäller ord och ämnen som relaterar till sexualitet.

Tjejer och killars associationer till ordet Sex

Ett lämpligt ord att utgå från i sex- och samlevnadsundervisning är ordet sex. Tack vare ordets oräkneliga konnotationer uppstår många olika associationsord.

Under observationspassen använde informatörerna övningen i varierande omfattning. I de fall den förekom fick samtliga grupper associera kring ordet sex. Underlaget är för litet (endast fyra tjejgrupper och sju killgrupper) för att möjliggöra en utförlig analys av det som sades.

Tydligt var dock skillnaderna mellan tjejgrupperna och killgrupperna. Den mest påtagliga skillnaden var antalet ord som nämndes. I killgrupperna nämndes i genomsnitt mer än dubbelt så många ord som hos tjejerna.

Att det kom upp färre ord i tjejgrupperna tror vi beror på att det är mer "förbjudet" för tjejer att nämna sexrelaterade ord. För killar är det däremot legitimt att prata om kåthet, onani, samlag, porr och könsorgan. Kanske är detta en följd av att tjejernas sexuella utrymme är mer begränsat än killarnas.

Orden som nämndes i tjejgrupperna berörde sällan kåthet och konkreta sexuella handlingar. Samlag eller synonymer för samlag nämndes bara i hälften av tjejgrupperna men var däremot det vanligaste orden bland killarna.

Ingen av tjejerna associerade ordet sex till kroppsdelar som traditionellt kopplas samman med sexualitet, inte ens till något namn på det egna könet. I killgrupperna var det däremot annorlunda, benämningar på könsorgan var vanliga och förekom i alla grupperna. Men vissa andra ord var laddade i killgrupperna. Även bland killarna handlade det om att förhålla sig till det (begrän-

sande) sexuella utrymmet. När ord kom upp som snuddade vid killarnas förbjudna område, nämligen "bögheten", fälldes kommentarer som exempelvis i detta citat:

- *Bög*
- *Men alltså är det ordet du tänker på när du hör "sex"?!!*

När en kille sa ordet "bög" blev han omedelbart ifrågasatt av en annan kille i gruppen. Eller som i nästa citat när ordet "kuk" nämns, då kommenterades detta genast av en annan kille:

- *Kuk*
- *Böjjääävel!*

Nedlåtande kommentarer fälldes också kring andra ord som inte ingår i den traditionella mansrollen, som när en kille associerade kärlek till sex:

- *Kärlek*
- *Skriv "tönt"!*

Kärlek var däremot det vanligaste ordet bland tjejerna och det enda ord som nämndes i alla tjejgrupperna. Andra associationsord som beskrev känslor eller tvåsamhet var överlag vanliga bland tjejerna. Att hålla en associationsövning kring ordet "sex" ger således olika utfall i kill- och tjejgrupper.

Detta är en övning där eleverna förväntas associera fritt kring ett ord, men man kan ifrågasätta om de verkligen gör det så *fritt*. Övningen är ingen "frizon" där eleverna frikopplas från sitt vanliga sammanhang, utan bidrar snarare till att blottlägga könsmonstren och det sexuella utrymmets gränser åt olika håll. Det som framkom i övningen ligger i linje med vad som förväntas sägas av killar respektive tjejer. Vi tycker ändå att övningen är bra eftersom möjligheten finns att även normbrytande ord nämns och i sådana fall kan uppmärksammas.

Tjejers associationer till ordet sex

kille och tjej	samlag	kärlek	kondom	religion	erektion		
p-piller	osäkerhet	förspel	lust	skönt	barn		
ställningar	första gången		ont	fjärilar i magen			
man kan bli med barn	rädsla	rädd	osäker	förspel	trygghet		

Killars associationer till ordet sex

Samlag	tjej	pattar	fitta	bröst	slida	knulla	vagina
pöka	hotell	prostituerade	sängen	vacker	skönt	bög	
ansträngande	njutning	petting	kondylom	kondom	sjukdomar		
slemmig	luktar	kul	otrogen	kuk	slicka	suga	sugmärke
hängla	foreplay	förspel	mun	tunga	händer	fingerar	
testiklar	arsle	spermier	oralsex	P-piller	analsex	dildo	porr
stånd	shocking-truth (filmen)	styv	orgasm	upphetsning	svett		
het kall	kåt	kärlek	hardcore	runka	onani	penis	tuttar
prostitution	äckligt	snopp	mutta	penetration	man-kvinna		
stimulation	monosex	utlösning	vaginal-banalsex	doggystyle			
ömhet	kvinna	smeka	porrfilm/rulle	brutal	brutalsex	hårdporr	
erotik	kärlekstunnel	sperma	skötet	att älska			

Horan och Bocken

Att som tjej stämplas som "hora" är uppenbart negativt. Men att definiera vad begreppet hora egentligen innebär är svårt. Det finns ingen entydig definition av "horan". Vad "Bocken" står för, är däremot enkelt att definiera. Bocken är en kille med hög status – han lever upp till machoidealet. Enligt eleverna är bockstämpeln snarare en dröm än ett hot. Att kallas bock är något som huvudsakligen uppfattas som positivt.

Att få horstämpel är ett hot mot tjejerna men inte för killarna. Att få bockstämpel är inte ett hot mot killarna men kan ses som ett hot mot tjejerna, eftersom en tjej som varit med en bock riskerar att bli kallad hora. Detta visar att horan och bocken inte är varandras motsvarigheter men att båda begreppen tjänar till att bibehålla flickors underordning och pojkars överordning.

Hotet om horstämpeln som bestraffning utövas i första hand av killar mot tjejer och handlar därmed om killars klassificering av tjejer. Bockryktet har dock inget att göra med tjejernas åsikter om killarna utan om relationen killar emellan. Att vara bock är ingen personlighetstyp utan bygger på bockens handlingar. Horan kan vara hora oavsett av hur hon har handlat. Horan har inget med handling att göra utan är ett uttryck för ett misogynt system. Skillnaderna mellan bocken och horan är som vi kan se milsvida.

I samtalen utgick däremot eleverna från att hora och bock var varandras motsvarighet samtidigt gjorde de vitt skilda beskrivningar av dem. Grupperna återkom också ständigt till jämförelser mellan hora och bock. De kom ofta in på skillnaderna i laddning mellan bocken och horan, som exemplen nedan beskriver. Första citatet är från en killgrupp, det andra är hämtat från en tjejgrupp. Informatörens fråga är i fet stil:

- *Det är stor skillnad mellan de där två [hora och bock]. Det betyder ju samma sak, men en kille kan ju fortfarande vara mer bland sina kompisar. När man är lite yngre så kan det vara ganska coolt bland kompisarna att fixa massa brudar.*
- **Vad blir killar kallade när de är med många?**
- *Casanova. Men det fattar inte jag. Det är dåligt när tjejer är med många killar, men det är tufft när killar... Alltså killar skriker till andra killar "jag har varit med en massa tjejer."*

Horan

Hora: "Ålderdomligt ord för en kvinna som bedriver hor eller otukt – dels en äktenskapsbryterska, dels en ogift kvinna som har könsumgänge med en man, gift eller ogift, dels också en prostituerad kvinna." (Nationalencyklopedien)

De flesta likställer nog hora med en prostituerad kvinna men ordet används också som ett allmänt nedsättande ord och som svordom.

I samtalen gav eleverna ordet hora en mycket vid och ibland motsägelsefull definition. En tjej kan exempelvis kallas hora utan att ha haft något som helst sexuellt umgänge, som den här tjejen uttryckte det:

- *Det är jättemånga killar som skriker "jävla hora" efter en fast de inte vet vad det är. Alltså de säger det ordet. En hora är en sån som prostituerar sig, men det säger dom i alla fall. Fastän man inte ens har legat med en kille, så skriker dom det efter en.*

Under observationen beskrevs horan, eller snarare vad som är horigt, med en mångfald beteenden och handlingar. En tjej som uppträder horigt riskerar att få ett "horrykte" eller att stämplas som hora. Tjejer kan också drabbas av horrykten av helt andra anledningar.

Det utbredda bruket av ordet hora kan inte avfärdas som en allmän förgrovnings av språket. Användningen fyller oftast ett specifikt syfte, nämligen att begränsa tjejers sexuella utrymme. Det är enbart tjejer som kan stämplas som horor eller beskrivas som att de uppträder horigt.

Horstämpeln och horigt beteende

I alla grupper vi mötte, såväl kill- som tjejgrupper, var eleverna överens om att det är vanligt att tjejer blir utsatta för ryktesspridning eller med elevernas ord "får rykten". I de exempel som eleverna gav innebär alltid "få rykte" att en tjej kallas för hora eller slampa. Orsaken till ett rykte var främst sexuella aktiviteter och beteenden som eleverna kallade horiga. Men eleverna beskrev också andra anledningar till att en tjej stämplas som hora. Följande är ett axplock från samtal i både kill- och tjejgrupper.

- *Det är väl som hon betar sig.*
- *Stilen.*
- *Någon som ligger med många.*
- *Utmanande kläder.*
- *Om man har dålig attityd typ.*
- *Bra självförtroende.*
- *Hon tror att hon är snygg och så där.*
- *Kort kjol.*
- *Hon pratar.*
- *Det kan vara typ vara vad som helst. Bara för att han inte fick tjejen så kan hon vara en hora i hans ögon och så där.*
- *Varit med för många killar.*

Som exemplen visar kan horstämpeln eller horigt beteende handla om hur en tjej betar sig, pratar eller rör sig. Flera grupper nämnde också klädsel. En tjej som klär sig utmanande, t ex har kort kjol eller urringat, riskerar också att kallas hora. Det handlar även om mer svärfångade saker som inte kan kopplas till handlingar som beskrevs som horigt. Horryktet används också mot tjejer som på något sätt tar extra plats. Ryktet kan också uppstå på grund av avundsjuka tjejer emellan.

Adverbet horigt definierade eleverna som personliga egenskaper, handlande och beteenden som är typiska för horan. Det varierade något mellan vad grupperna ansåg ingå i begreppet, men det fanns inga motstridiga åsikter bland eleverna om vad som är horigt. Det förekom exempelvis aldrig att eleverna hamnade i diskussioner om vad som ingick i begreppet. Gemensamt för samtalen i alla grupper var att de främst uppehöll sig kring sexuella aktiviteter och kläder. Enligt eleverna kunde de flesta sexuella aktiviteter klassas som horigt beteende.

Olikheter mellan tjejernas och killarnas definition av horigt

Tjejernas definition av vad som är horigt var vid samtalen snävare än killarnas. Tjejerna definierade horigt som sexuella handlingar. Endast i en tjejgrupp ansågs begreppet "horigt" även innebära utmanande klädstil. I killgrupperna däremot var beskrivningarna av vad som är "horigt" mycket bredare. Bland annat nämnde killarna personliga egenskaper som orsak till att en tjej drabbas av ett horrykte. Det kunde t ex handla om gott självförtroende.

Skillnaden i tjejers och killars definition av vad som är horigt beteende beror sannolikt på att tjejerna måste *förhålla sig* till innebörden av vad som anses horigt. För tjejer blir det således viktigt att inte låta fler faktorer än nödvändigt ingå, dvs att göra en så snäv definition som möjligt. De vill ju inte beskriva handlingar som de själva skulle kunna ägna sig åt. En snäv definition ger också ett större handlingsutrymme och risken att gå över gränsen för vad som är tillåtet blir därigenom mindre. För killar är det inte lika viktigt att ge ordet en snäv definition eftersom definitionen inte berör dem personligen.

Acceptansen kring sexuella aktiviteter

När man pratade om vad som betraktas som horigt beteende, kom samtliga kill- och tjejgrupper in på diskussioner kring sexuella aktiviteter. De gav också en rad exempel på sexuella aktiviteter som är horiga. Svarare för eleverna var dock att se vilka sexuella aktiviteter som *inte* är horiga. Eleverna försökte trots detta beskriva var gränsen går mellan de sexuella beteenden som är horiga och de som *kan* accepteras. Så här sade de i samtal om vad som kan leda till att en tjej får ett horrykte. Exempelen är hämtade från både tjej- och killgrupper.

- *Hon behöver inte nödvändigtvis ha sex med killar. Det räcker med att hon håller på att strula omkring på alla fester.*
- *Byter killar varje vecka, typ.*
- *Det kan ju komma rykten om man bara flörtar med killar och andra missuppfattar det. Alltså, man flörtar med flera stycken och sen blir man kallad för "jävla hora" fast man inte ens är tillsammans med dom.*

Sexuella handlingar som sades vara horiga var inte enbart samlag. Även annat, såsom att *strula*, dvs hängla med "för många" eller att flirta, definierades som "horigt". Många samtal kom att handla om hur ofta en tjej byter partner. Att flirta med två olika killar på en och samma kväll kunde enligt eleverna vara tillräckligt för att man skall ha uppträtt "horigt".

Vidare sade eleverna att om en tjej har varit tillsammans med en kille så måste det gå en viss tid innan hon träffar någon annan för att det skall vara acceptabelt. Det handlar också om antalet partners, oavsett vad man har gjort tillsammans.

I en killgrupp försökte informatören få killarna att beskriva var gränsen går mellan det som är "horigt" och det som kan accepteras när det gäller antal samlagspartner för en tjej. Här följer några av killarnas kommentarer angående vad som kan skapa ett horrykte.

- *Hon knullar runt lite mycket, kanske.*
- ***Vad är mycket då?***
- *Ett gäng.*
- ***Finns det en lagom mängd, att det är tillåtet att knulla runt lite, men kommer man över en viss gräns det är då som horryktena***

kommer igång?

- *Det är att knulla runt överhuvudtaget!*

Det framkom att det inte bara handlar om att ha haft för många partners eller att ha bytt partner för ofta. I vissa fall ansågs en enda händelse räcka. Det beror också på *hur* hon gjorde det, med *vem* och *varför*. Citaten är hämtade från två olika tjejgrupper.

- *Om hon snor någon annans kille.*
- *Om hon inte har några känslor för honom, bara ... gör det.*

Att visa intresse för en kille som är tillsammans med en annan tjej anses "horigt". Skulden läggs på tjejen och inte på den kille som lämnar sin tjej. Killen har kanske bockryckte och då får ju tjejen skylla sig själv.

Kärlek och sex

Det anses legitimt att en tjej har sex om hon är kär. Att hon däremot har sex utan känslor kopplade till kärlek, eller av ren lust, accepteras oftast inte och kan medföra att hon kallas hora. Detta ledde till att många tjejgrupper resonerade kring hur sex och kärlek hör ihop – om sex förutsätter att man är kär och om man måste ha sex om man är kär i någon.

Kärleken är viktig bland annat mot bakgrund av att den legitimerar den sexuella handlingen och därigenom minskar risken för horstämpeln. När ämnet diskuterades var det vanligt att tjejerna samtidigt deklarerade sin egen ståndpunkt – dvs att de för egen del inte kunde tänka sig att ha sex utan att vara kär, men att det var okej om andra ville ha det.

Att sammankoppla sex och kärlek kan leda till komplikationer. Tjejer fostras till att värdesätta kärlekskänslor högre än sexuella känslor. Detta kan leda till att flickor emotionaliserar sin sexualitet (*Sexologi*, red. P.O. Lundberg, 1994). Nedanstående citat illustrerar detta. Utgångspunkten för samtalet var att tjejerna skulle ta ställning till ett påstående i en värderingsövning.

- ***Det är fel att ha sex om man inte är kär.***
- *Man vill ju helst göra det med någon man gillar.*
- ***Är det fel att göra det bara för att njuta?***
- *Några tycker kanske...*
- *Men jag tycker liksom, hur ska man då kunna visa dem man är kär i vad man känner för den liksom? Om man går och har sex med vem som helst.*
- ***Pratar vi om otrohet nu?***
- *Nej, om man blir kär i en kille och så blir man tillsammans. Hur skall man då kunna visa den liksom att man liksom är kär? Någonting måste man ju... tycker jag.*

Om man ser sex som ett bevis på kärlek, innebär det då att man inte är kär om man inte vill ha sex? Vad händer då i en kärleksrelation när den ene inte vill? Omvänt betyder ju detta att man måste fråga sig om det är värt att förhandla med sin egen olust (i de fall man faktiskt inte vill) för att kunna bevisa sin kärlek.

En tjej kan kallas hora oavsett om hon vill eller inte vill ha sex

Det som anses vara ett horigt beteende markerar ramarna för tjejernas sexuella utrymme. Horigheten går dock inte att definiera eftersom en viss handling kan

vara både horig och ickehorig. Klart är emellertid att horstämpeln har en kontrollerande funktion. Tjejerna görs medvetna och påminns om vilket beteende som inte *passar* en tjej. Horstämpeln bestraffar den som inte klarar av att hålla sig innanför ramarna.

Som tidigare nämnts kan horryktet drabba en tjej som inte vill ha sex. Det är i dessa fall inte beteendet som anses oacceptabelt. Här handlar det i stället om bestraffning av andra anledningar. Som i det här samtalet vilket beskriver en nobbad killes hämnd. Citatet är hämtat från en killgrupp.

- *Om man är tillsammans med en tjej och så vill killen ha sex men inte tjejen. Då blir det så.*
- *Han blir sur och sprider ryktet.*

En tjej kan med andra ord kallas hora oavsett om hon vill eller inte vill ha sex.

I samtalen med eleverna diskuterades även tjejers möjlighet att ta initiativ till sex. Det framgick tydligt att eleverna inte trodde att tjejer som tar initiativet är helt accepterade. Att flirta eller att på annat sätt visa sig intresserad av någon ansågs vara förknippat med en uppenbar risk att stämplas som hora. Som redan beskrivits är det inte heller okej att ha sex utan en kärleksrelation. Tjejernas valfrihet ifråga om sexuella handlingar är alltså starkt begränsad.

Andra exempel på hur horryktet syftar till att kontrollera gruppen tjejer, är att de som sticker ut från mängden riskerar att mötas av negativa reaktioner. I killgrupper var det vanligt att just detta framkom. Som exempel nämndes tjejer som pratade eller som tog plats på något annat sätt. Om en tjej ser bra ut, har bra självförtroende eller "tror att hon är något", så kan detta leda till att det sprids ett horrykte om henne.

Kommentarerna nedan är exempel på att tjejen inte behöver göra någonting för att få ett horrykte. Ordets användande tjänar andra syften. Den första killen beskrev det "lilla" som behövs för att någon ska kallas hora. I det andra citatet sades att det kunde handla om andra tjejers avundsjuka. Det tredje handlar om en kille som blivit utkonkurrerad av en annan kille och att han då blev sur och sprider rykten om henne. Även i detta fall drabbas tjejen. Som vi beskriver ovan så gäller samma sak om hon "tar någon annans kille". Citaten är hämtade från tre olika killgrupper.

- *Kanske inte så här strikt och korrekt, och gör som alla anser att hon ska göra. Utan bara skiljer sig lite från mängden så tror jag att hon kan få ett sånt där rykte.*
- *Hon behöver inte göra någonting. Hon kanske bara är söt och sen så är det andra tjejer som blir avundsjuka och säger att hon är en hora. Det kan vara den vägen också.*
- *Vissa killar kanske inte kan få någon snygg tjej. Då kanske han blir förbannad typ. Han kanske blir avundsjuk på den andra killen som får henne och så sprider han en massa rykten om henne.*

Hur förhåller sig tjejerna till horryktet?

Hotet om att bli kallad hora är ständigt närvarande för tjejerna. Eftersom tjejerna kan bli kallade hora av en rad olika anledningar, ibland till och med utan att ha gjort någonting, så kan det vara svårt att veta hur man ska kunna hantera det. I

de fall vi mötte tjejerna handlade de alltid om hur de skulle undvika horryktet. I samtalen beskrevs olika situationer där en tjej gav sig själv mindre handlingsutrymme – exempelvis genom att klä sig annorlunda – för att klara sig undan negativa följder. De här fyra exemplen är hämtade från samtal i olika tjejgrupper:

- *Om man upptäcker att man varit med för många killar. Om det börjar gå rykten och sen säger någon ifrån att: "Hallå! Vad gör du för någonting?" Då tänker man väl efter. Då fortsätter man inte.*
- ***Det var ju någon som var inne på att vi har frihet att klä hos hur vi vill? Bara för att man har kort kjol...***
- *Man måste ju tänka på samhället också eller hur? Inte egentligen, men ändå, man får ju dåligt rykte.*
- *Det är skitjobbigt att behöva hålla på och tänka "nej jag får inte göra det...".*
- ***Hur tror ni att det påverkar ens självförtroende om man blir kallad hora och hör andra tjejer bli kallade det här?***
- *Dåligt.*
- *Man kanske typ inte vågar säga vad man tycker. Man vågar inte ha på sig vad man vill ha på sig.*
- *Men det är så mycket. Det känner man ibland "jag kanske inte skall prata så mycket", någon blir irriterad och säger något liksom bara för att jag vågar prata typ.*

Alla tjejer motsätter sig inte de regler som de själva omgärdas av. Alla ifrågasätter inte heller andra personers rätt att bestämma över hur de ska vara eller vad de ska göra. En del tjejer sa att vissa saker var horiga och att några *förtjänar* att kallas hora.

Fostran in i könsrollen och därmed den sexuella identiteten undergräver möjligheterna att göra egna självständiga val. Ofta är man omedveten om grunden för egna föreställningar och värderingar och man har omedvetet anpassat sig till de rådande normerna. Men tjejerna beskrev också att de var tvungna att bevisa att "jag inte är det", när exempelvis deras vän hade fått ett horrykte. De var tvungna att ta avstånd från vännen för att inte riskera att själv få dåligt rykte. Så här sa en tjej:

- *Om en tjej blir stämplad som hora – hennes kompisar tar kanske avstånd för dom vill inte att andra ska tro att dom är en hora.*

I en grupp frågade informatören på vilket sätt sexualiteten påverkas när hotet om horryktet hela tiden är närvarande. Under samtalet nedan menar tjejerna att själva lusten inte påverkades, men väl ens handlingsmönster. Här följer citat från diskussionen:

- ***Men hur tror ni att det påverkar vår sexualitet att vi vet att "om jag har sex med en eller två killar den här månaden så kan det uppstå ett sånt här rykte"?***
- *Man kanske blir rädd.*

- *Inte lusten i sig, men kanske om man gör det.*
- *Man måste tänka lite, så här va...*
- *"Jag kanske inte ska..."*
- *Hur och var man gör det, och med vem. Och vem man säger det till framför allt.*
- *Ja.*
- *Vem man litar på kanske.*

Risken att drabbas av negativa reaktioner från sin omgivning är stor för den som går utanför det sexuella utrymmet. Det fanns dock killar som sade att det finns de som "klarar sig" trots att de inte handlar enligt normen, vilket det här samtalet mellan några killar är exempel på:

- *Tjejer har alltid samma attityd mot en annan tjej så där. Horig – och då blir hon utstött.*
- *Så finns det ju vissa som klarar sig ganska bra på att hora runt*
- *Ja, ja.*
- *Utan att det får konsekvenser.*
- ***Men då är det fortfarande så att de har "klarat sig", du använde de orden?***
- *Ja, det pratas väl i och för sig lite bakom ryggen, men de finns redan i gemenskapen i ett gäng och då uppstår det inte sådana rykten.*

Bocken

Alla våra samtal med eleverna om "bocken" startade med en diskussion om horan – det är svårt att diskutera bocken utan att göra en jämförelse med horan.

Eleverna definierar bocken

Eleverna gav en enhetlig definition av bocken. En bock är en kille som har haft någon form av sexuellt umgänge med många olika tjejer.

Begreppet bock kopplas endast till sexuellt umgänge och eleverna beskrev sålunda inte några beteenden som var "bockiga". De skulle troligtvis hålla med om att "ha sex med många tjejer" är bockigt men det var inget begrepp som de själva använde i våra samtal med dem. Det faktum att bocken inte kopplas till något adverb (att jämföras med horigt) har betydelse. Adverbet horigt har som vi beskrivit en kontrollerande funktion att hålla gruppen tjejer innanför det sexuella utrymmet. Bocken ligger redan innanför det sexuella utrymmet för killarna och det behövs därför inget adverb som beskriver beteende och handlingar som är oacceptabla.

Det finns många synonymer till bock. Orden som används är också talande för hur de uppfattas. De eleverna vi mötte använde ord som kung, hjälte, hingst, horbock, player och Casanova. Vilken benämning som används flitigast varierar över tid och mellan olika skolor. När vi genomförde observationen var bock den vanligaste benämningen och vi har därför konsekvent valt att använda detta ord i rapporten.

Det citat som följer nedan ger en bra bild av vad som framkom i samtalen om bocken. Utdraget är hämtat från en killgrupp.

- **Vad kan man tänka sig att en kille har gjort för att riskera att få bockrykte?**
- Administrerat för många tjejer.
- **Administrerat för många tjejer?**
- Han har fått dem på rygg lite väl mycket.
- Knullat runt.
- **Tjejerna får ett horrykte och killarna får ett bockrykte. Är det positivt eller negativt att få ett bockrykte?**
- Det kan säkert tas som positivt.
- Det är säkert många som tycker det är skitballt att få bockrykte.
- Men sen när man ska skaffa flickvän då, kanske lite senare i livet. Då kanske det inte är så bra att vara bock. För då är det ju lite svårt kanske om tjejerna inte riktigt litar på en.
- **Okej, om man har det ryktet i bagaget?**
- Ja.
- **Kan killar få ett sånt här bockrykte p g a sin utstrålning, ett särskilt klädesplagg eller på sättet man pratar?**
- Näee.
- Det är nog lite svårt.
- **Det är lite svårare att få ett bockrykte än att få ett horrykte?**
- Ja.
- Ja
- Ja, man måste vara duktig då.

En kille kan alltså inte få ett bockrykte p g a klädsel, sättet att vara eller sättet att prata. Inga andra anledningar till bockryktet gavs än antalet sexpartner. Det negativa som framkom i killgrupperna handlade om att bocken senare i livet eventuellt kunde få problem om han ville vara "seriös" med en tjej och att hon då kanske inte skulle lita på killen.

Acceptansen kring sexuellt umgänge

Vilken acceptans finns för bocken, alltså en kille som har haft sex med många tjejer? Nedan följer ett axplock hämtat från både kill- och tjejgrupper.

- *Det är status att vara med många tjejer*
- *Om en kille knullar runt då är han hingst liksom*
- *Det är coolt.*
- *Om en kille knullat sju olika tjejer säger dom [de andra killarna] så här "Åh, han är Gud, han har knullat sju tjejer".*
- *Alltså om killar har många tjejer går de runt och tycker att de är värsta kungarna. "Jag har fem tjejer" eller liksom han har strulat med fem tjejer i kväll.*
- *Det är ballt.*
- *De räknar typ hur många tjejer de haft.*

Det framkom att killarna gärna berättar om att de har haft sex och hur många tjejer de har haft. Eleverna sade att dessa killar själva var stolta och att omgivningen bemötte dem med respekt. Både kill- och tjejgrupperna sade att bocken ligger bra till hos de andra killarna. Bocken har status och är någon man ser upp till, som den här killen sa:

- **Vem är det som tycker att det är positivt?**
- *Polarna.*

En del tjejer var negativa till boken och beskrev honom som "oseriös". Något tydligt avståndstagande gentemot honom saknades dock. Det var snarare en klugen bild som gavs, vilket bland annat framkommer i samtalet nedan.

- **Är det vanligt att de [killarna] får såna rykten?**
- *Nä.*
- *Nej.*
- *Men då säger man det nästan inte, det är mest nog bara tjejer som tänker.*
- *Bland killarna kanske han får så här ett jättebra rykte. Men jag tror alltså inte bland oss tjejer, eller hur? Om vi vet att en kille har strulat med så många tjejer, då aktar vi väl för oss för honom?*
- *Det tänker man ju själv. Då får ju jag horrykte på samma gång i och med jag strular med honom.*
- *Ja, precis.*
- *Och så vet man ju inte vad han har legat med heller. Vad han har för sjukdomar.*
- *Men det är ändå tjejer som fortsätter att ligga med honom. Även fast de vet att han liksom har legat med...*
- *Ja, men det är kanske såna som är ute efter spänningen. Om han har legat med många tjejer, så lär han vara ganska så snygg och eftertraktad. Alla vill ha honom. Då är det mest bara "jag kan få honom".*

Som framgår av samtalet framfördes invändningarna mot boken med tvekan. Kritiken mot boken framfördes inte i något fall med samma tydlighet som mot horan. Som en tjej sade ovan "det är nog mest bara tjejer som tänker". En annan tjej sade att boken var någon man undvek för att själv inte få ett horrykte, alltså inte främst pga vad han hade gjort eller hur han var. Boken beskrevs tillika som en person som alla ändå ville ha.

Det fanns även andra skäl att undvika boken, exempelvis risken för att smittas av någon könssjukdom.

Det är inte konstigt att reaktionerna gentemot boken är positiva. Han har ju handlat helt i enlighet med de normer en kille behöver förhålla sig till, d v s han har lyckats leva upp till idealbilden.

Att leva upp till bockidealet

Som vi har redan beskrivit medför killarnas sexuella utrymme inga begränsningar vad gäller möjligheten/rätten att säga ja till sex (så länge det är heterosexuellt). Värre är det dock att som kille inte vilja ha sex. I tjejgrupperna framkom oftare än i killgrupperna svårigheten att säga nej till sex p g a en rad hinder och undantag. Ändå kan man fundera på vilken betydelse det har för killarna att uppfattningen är att de alltid vill ha sex.

Att säga nej till sex är någonting som är laddat, det kan man förstå av följande citat, där killarna har att ta ställning till ett påstående i en värderingsövning:

- **Det kan vara pinsamt att säga nej till sex.**
- *Neej. Vem säger nej till sex för fan?*
- *Då har man slagit något hårt i skallen alltså.*

- *"Nej jag vågar inte, måste fråga mamma först!"*
- *Men det beror på, vilken synvinkel.*
- *Klart man säger nej om det är några skabbiga.*
- *Jag tror inte att en kille skulle säga nej.*

Hor- och bocksystemet

Genusförväntningarna är ständigt närvarande bland eleverna. Tjejer förväntas vara på ett visst sätt och killarna på ett annat. Handlingar som tillåts och uppmuntras ibland tjejerna är tabu för killarna och tvärt om. Systemet premierar vissa beteenden medan andra bestraffas, vilket i sin tur leder till att könsnormen cementeras och reproduceras. Både tjejernas och killarnas sexuella utrymmen är därigenom begränsade.

Med utgångspunkt från elevernas eget språkbruk och syn på det sexuella utrymmet kan man definiera detta som "hor- och bocksystemet" vilket vi använder när vi samtalar med eleverna om genusförväntningar. Begreppet sammanfattar det system de själva ingår i och som de hjälper till att upprätthålla genom sitt handlande, exempelvis genom att kalla någon för hora.

Det är viktigt att inse att hor- och bocksystemet inte är ett isolerat fenomen. I stället ligger det helt i linje, om än något tillspetsat, med det genussystem som råder i samhället – med andra ord att samhället är uppbyggt utifrån föreställningen om två kön som är varandras motsatser.

Men det är inte två jämbördiga parter som möts i hor- och bocksystemet. Systemet bygger i stället på att killen är överordnad tjejen. Det olikartade sexuella utrymmet för killar respektive tjejer, som tydliggörs i hor- och bocksystemet, visar på ett orättvist system där jämställdhet inte råder.

Ett orättvist system

Att det sexuella utrymmet ser olika ut för killar och tjejer var något eleverna med tydlighet beskrev och var väl medvetna om. Många elever, både killar och tjejer, sade att gruppen killar har större makt att definiera de sexuella utrymmena och att de utövar kontroll över gruppen tjejer. Eleverna använde inte begrepp som olika sexuellt utrymme utan sade att systemet var "orättvist". Några elever förde också resonemanget längre, som t.ex. killen i det här citatet.

- *Tjejer ska ju vara, enligt våra ideal eller så som vi tycker att de ska vara liksom. Inte knulla runt utan vara så här kyska. Men de skall ändå vara så här kåta. Att en tjej som njuter av sex jättehårt liksom... En tjej som gillar att knulla det är väl inget konstigt med det? Sex är ju njutning. Och det borde vi tycka är kul egentligen, men det gör vi liksom inte. Om hon gör det då är hon slampa. Medan om vi gör det då är vi typ värsta Casanovan om vi knullar runt som fan. Men liksom, det är ju helskumt. Men en tjej ska ju kunna njuta av sex utan att bli kallad slampa. Men det är ju vi som säger det. Det är ju vårt fel också. Och sen går killarna runt och klagar på att "tjejerna är så jävla snobbiga och typ så här kräsna och aldrig kåta". Va fan ärligt talat, man hör det ju varenda dag. Men det är ju vårt fel. Det är vårt fel för det är vi som kallar dom slampor.*

I en tjejgrupp sade man att hor- och bocksystemet var ett uttryck för ett samhälle med brist på jämställdhet. Samtalet började under en värderingsövning då gruppen fick ta ställning till följande påstående: "Det är jämställt mellan kvinnor och män i dagens Sverige." Ingen höll med om påståendet.

- *Det är ju fortfarande skillnader så hära. Tjejer blir stämplade som horor, medan killar...*

- *I alla fall i våran ålder. Ungdomar. Sen vet jag inte. Det kanske är mer jämställt bland vuxna. Men i våran ålder är det ändå så.*
- *Tjejer skall inte ta plats och istället för att stötta varandra så...*
- *Killar har mer makt.*
- (...)
- *Tjejer är mer pressade tror jag.*
- ***Pressade hur då?***
- *Dom måste ju anpassa sig liksom, till vad andra tycker. Att gör du det här och det här felet. Alltså det har blivit så. Om du har varit med flera killar då är du hora och då får du ta det liksom. Det är ju så.*
- ***Kan man göra något åt det?***
- *Stå på sig själv och säga att det här är min åsikt. Det här är den jag är. Och ni får säga vad ni vill.*
- *Att säga slampa och hora och allt det där, det är något som samhället har hittat på.*
- *Jamen, jag tror att vi alla säger dom orden.*
- *Då måste man stoppa det på alla håll.*
- *Det enda sättet är att sluta bry sig så mycket om hur alla är.*

I hor- och bocksystemet ingår att killarna har större makt än tjejerna – att även tjejerna kallar varandra för hora beror på att tjejerna själva ingår i systemet och att de har fostrats till att tycka att vissa saker inte lämpar sig för en tjej. Det beror också på att tjejer som inte kallas hora måste visa sitt avståndstagande från dem som kallas hora för att själva inte få ett horrykte.

I en del killgrupper förekom även åsikter om att systemet fyller sin funktion och till och med är något att uppmuntra. Uppfattningarna grundar sig på ett rent sexistiskt resonemang. Citatet är hämtat från ett samtal om ömsesidighet.

- *Personligen tycker jag att killen bestämmer. Vill hon inte...*
- *Men det är så, det är så! Mannen skall alltid bestämma.*
- *Och så har det varit i hela människans historia.*
- *För mannen är byggd för arbete.*
- *Mannen är man, förstår du? Kvinnan är kvinna.*
- *Gud gjorde killen mycket starkare för att han skall bestämma.*
- *Ja.*
- (...)
- *Vi killar är bäst! Så är det. Vi är födda för att knulla hur mycket vi vill. Inte tjejer.*
- *Med tjejer dom är inte lika mycket värda.*
- ***Dom är inte lika mycket värda?***
- *Nej. För dom är tjejer.*

Olika uppfattning om möjlighet till förändring

De allra flesta elever sade att hor- och bocksystemet är orättvist och att det borde förändras. Huruvida eleverna trodde på att en förändring var möjlig och i vilken utsträckning man själv ansåg sig kunna bidra till detta varierade. Flera elever gav uttryck för en uppgivenhet och var tveksamma till om något egentligen kunde göras. Andra ville inte göra något utan tyckte att ojämlikheten skulle bestå, som exempelvis citatet ovan visar. I vissa fall framfördes denna åsikt mycket tydligt och ibland mer diffust.

I killgruppen som citeras nedan kommer man med olika förslag till lösningar på att tjejer kallas hora.

- **Finns det något man kan göra?**
- Nej.
- **NÅT, finns det väl.**
- *Tjejerna kan väl skrika ut vad de tycker. Visa sig lite, om man säger så. De är ofta tillbakadragna. De försvarar sig inte på samma sätt som en kille.*
- *Säga vad de tycker!*
- **Ja, det är kanske ett sätt då "att försvaret blir bättre från dom som blir angripna"...Vad finns det för andra sätt?**
- *Flytta från stan...*
- *Att inte kalla någon hora kanske.*

Den sista killens svar känns som ett enkelt sätt att påbörja en förändring.

Vissa elever anser att hor- och bocksystemet fyller en funktion. Som nämns ovan tyckte i stort sett alla eleverna att hor- och bocksystemet var orättvist och att det borde förändras. Dock framkom under några längre samtal att flera av eleverna ansåg att systemet fyller en funktion. Eleverna ifrågasatte vad som skulle hända om man förändrade systemet. I följande citat är det två killar som driver samtalet.

- **Varför ska man bry sig?**
- *Ja, det bör man ju göra. Vi lever i ett samhälle som har jämlikhet mellan tjejer och killar. Vi har ju jämlikhet mellan tjejer och killar i det här landet. Till skillnad från alla länder. Där har ju mannen mycket mer rättigheter, medan tjejen inte får göra lika mycket saker.*
- **Kan man säga att vi har en sån jämlikhet då, om den här tjejen är en hora och "en hora är alltid en hora" - och det är alltid dåligt. Medan en kille är en bock, som ibland till och med är något positivt? Är det jämlikhet det då?**
- *Nej, det är ju så det är.*
- *Jamen åhh...Så är det bara. Det är liksom för stort att diskutera det. Det kommer inte att gå att ändra på. Jag tror att den bilden kommer nog inte ändra sig i första taget. Det kommer nog att hänga med ett bra tag till. Men jag tror att det har hängt kvar länge också. Det har ju varit ännu värre förut, att tjejer ska hålla sig.*
- **Säger du inte emot dig själv lite grann nu?**
- *Hur då?*
- **Du säger: "Bilden börjar ändra sig nu, det har varit värre förut, men jag tror aldrig att det kan bli någon ändring på det här?"**
- *Inte en sån ändring. Det kommer aldrig att bli exakt likadant, alltså samma rättigheter.
Det kommer alltid att finnas kvar den där attityden. Att det blir lättare för dom som vill vara horor liksom. Jag tror att det är lättare nu än på femtiotalet. Att vara hora. Å andra sidan var det lättare förr än nu, 68:a liksom. Men det ändrar sig hela tiden fram och tillbaks.*
- **Vem är det som kan ändra det här då? Så att det blir lättare - eller så att det till och med försvinner, även om kanske ingen tror det?**
- *Statsministern.*

- **Är det statsministern som kan fixa det här? Är det Göran Persson? Kan Göran Persson bestämma att "nu lägger vi ner det här hor- och bocksystemet"?**
- *Jag tycker ju å andra sidan att det är bra att det finns ju! Annars skulle ju folk... Tjejerna som tycker att sex är det bästa som finns... Om dom kan hålla på och göra vad dom vill, utan att någon reagerar på det, då blir det ju kaos. Så ska det ju inte vara heller.*
- **Aha. Så det skulle bli kaos om tjejer som vill ha sex, får ha sex? Är det så du menar?**
- *Nja kanske inte riktigt så, men teoretiskt sätt så skulle det ju kunna bli så.*
- **Fast då kanske det är lite småkaos nu då, eftersom killar får credit när dom har sex?**
- *Men dom har ju inte lika lätt att ha sex. Dom kan ju inte bara gå ut på stan och välja om dom vill ha sex, som tjejerna kan.*

Det är inte ovanligt att andra värderingar om jämställdhet mellan könen kommer fram när man går lite djupare. Kanske är det just dessa underligande värderingar som gör att ingen förändring sker, trots kunskapen om detta orättvisa system.

Bögen

Bög = homosexuell man

Ordet uppfattas vanligen som smädeord, men bland homosexuella aktivister används det numera ofta som en positiv benämning. Ordets ursprung är dunkelt. En del etymologer har gissat på samhörighet med månsing bög 'lättlurad, lättsinnig karl'. En annan förklaring har varit att ordet kommer av fr. bougre 'usling', ytterst av medeltidslat. Bulga ´rus 'kättare', 'sodomit', eg. 'bulgar'.*

(Nationalencyklopedin)

*västgötaknallarnas hemliga språk (RFSU Stockholmskommentar)

Som i definitionen ovan används ordet "bög" i allmänhet som ett annat ord för en homosexuell man. Bög används också som skällsord men syftar då inte entydigt på en homosexuell man utan kan även ha andra betydelser.

"Bögen" begränsar det sexuella utrymmet

I våra samtal med eleverna framkom att ordet används som en benämning på en "omanlig man", oavsett sexuell läggning. Därmed bidrar skällsordet till att begränsa killarnas sexuella utrymme. Detta gäller både för hetero- och homosexuella killar. Därför är ordet "bög" jämförbart med begreppet "hora" – båda sätter ramarna för det sexuella utrymmet och könsrollerna. Att drabbas av ett horrykte eller bögyrkte utgör ett hot. Stämpeln används som en bestraffning för dem som inte handlar i enlighet med genusförväntningarna (vilket kan jämföras med bockryktet som inte upplevs som ett hot).

Under observationspassen lade vi märke till att tjejgrupperna öppet kunde prata om att "jag" eller "vi" kan få stämpeln "hora". Detta skedde aldrig i killgrupperna. Ingen kille sade saker som att "ibland kan det hända att man får höra att man är bögig". Talade man om att bli kallad bög eller anses ha bögigt beteende, gällde det alltid någon annan. Med andra ord utgick aldrig samtalen om "bögen" från att de var rykten som alla kan råka ut för. Det skiljer killarnas förhållande till bögstämpeln från tjejernas förhållande till horstämpeln. Det är oklart om detta är en konsekvens av att det är lättare att leva innanför ramen eller om det är ett uttryck för att det är svårare att beskriva sig själv som offer. Det var därför inte alltid lätt att få till stånd samtal om begränsningarna av det egna sexuella utrymmet med killarna.

Reaktionerna kring det som uppfattas som omanligt

Det märktes tydligt att "bögen" enbart väckte reaktioner hos killarna. Homosexualitet som oftast var inledningen till diskussionerna var inte något laddat ämne för tjejerna och ämnet "bögen" verkade inte angå dem alls. Det går inte att jämföra med "hora" som väckte negativa reaktioner i både kill- och tjejgrupperna.

Med hänsyn till tidigare erfarenheter inom killgrupper valde informatörerna att uppehålla sig vid ämnet homosexualitet – detta för att synliggöra värderingarna i grupperna. Vad var det som väckte de negativa reaktionerna? Vad sade eleverna själva? Avståndstagandet gentemot "bögen" hade inte enbart med sex att göra eller val av sexpartner. Det rörde sig också om ett brott mot den manliga normen. Som killen nedan uttryckte det:

- *Jag skulle acceptera hans beslut, men jag skulle inte acceptera om han hade på sig så här typ tjejdkläder.*
- *Kjolar och sänt.*
- *Nej bara om han fortfarande är kille, och inte så här fjolla, ba' "heeeeej!!"*

Citatet är hämtat från en grupp som kom att samtala kring hur man som förälder skulle reagera om ens barn berättade om sin homosexualitet.

Det var enbart den manliga homosexualiteten som väckte negativa reaktioner. Som en kille sa: "Lebbar, lesbiska är en annan sak tycker jag. Men bögar dom är äckliga". Killarna delade också in bögar i två kategorier. "Fjollar och de som är helt normala liksom (...), helt schyssta liksom." I ljuset av detta framträder två sorters bögar. En som är normal – d v s hyfsat "manlig" och rätt okej, och en som är fjollig, d v s "icke-manlig" och således inte okej.

Omanlig man

Under observationen visade sig en rad föreställningar om "bögen". Även om utgångspunkten var en beskrivning av bögen som homosexuell man så definieras bögen av en rad beteenden som anses oacceptabla för alla killar.

- *Dom går så här roligt.*
- *Vickar på röven.*
- *Och så sitter dom så här också...[benen korsade ihop].*
- *Du sitter ju sådär!*
- *Du sitter ju såhär ... äckligt.*

Att sitta med benen i kors betraktas som tjejers sätt att sitta på. Killar sitter med benen isär eller med ankeln på motsatt knä. Det bögiga beteendet som beskrevs handlade om sätt att sitta, prata, gå och klä sig. Det kunde även handla om tajta tröjor och byxor eller killar som bar kjol.

I gruppen som citeras nedan kommer man in på kläder. Di Leva som det pratas om här, accepteras möjligen på grund av sin image och kändis status. Det är svårt att tro att hans sätt att vara skulle accepteras om han var vem som helst, en kille i gruppen, vilket också framgick av samtalet. Så här lät det:

- *Vem går runt i kjol?*
- *Det är fan bögigt alltså.*
- *Man kan fan inte gå omkring i kjol och sminka sig utan att vara bög.*
- *Men DiLeva, han är inte bög, eller hur? Han har klänningar och så!*
- *Jamen han är ju grym!*
- *Han är speciell.*

Att "bögen" likställs med "omanlig man" och att bögstämpeln är något man aktar sig för, beskrivs av killgruppen nedan. Samtalet startade med en fyrahörnsövning med följande scenario:

Det är idrottslektion på morgonen. Klassen delas upp i en kill- och en tjejgrupp. Killarna börjar med konditionsträning och repklättring. Tjejerna gör något annat. Efter halva tiden ska grupperna byta med varandra. Efter lite konditionsträning är det dags för repklättring. Läraren beskriver kort vad som gäller: "Man skall klättra upp till taket så snabbt man kan – sisten upp är en bög." Vad gör du?

1. Klättrar så snabbt du kan och hoppas på att du inte blir sist upp.
2. Du klättrar men kommer att ta upp det här med någon annan lärare/skolpersonal efter lektionen.
3. Du tar upp det här med läraren där och då.
4. Eget alternativ

Ungefär hälften av eleverna valde alternativ ett, och den andra halvan alternativ fyra. Endast en elev valde alternativ två och ingen trean. Här är ett axplock av de kommentarer som följde:

- *Man skulle nog skynda på lite.*
- *Jag skulle inte klättra, men jag skulle typ gå till rektorn efteråt och klaga.*
- *Stackars den som är sist. Alla kommer ju att tracka honom.*
- *Jag skulle inte ens våga försöka klättra. Tänk om man blir bög.*
- *Man säger ju inget. För man vill ha bra betyg. Då ska man inte säga "Är du homofob din jävel" eller något sånt där. Men om man klättrar för livet som de där [pekar] då har man nog ganska mycket problem med sin manlighet på något sätt tror jag. Så att man behöver bevisa det, att "jag är inte bög".*

Senare i samma samtal frågar informatören **"Menar läraren, tror ni, att den som kommer sist upp till taket är en kille som blir kär i andra killar?"**

- *Näe.*
- *Fjollig.*
- *Sämst.*
- *Han är en mes som inte klarar av att klättra i rep.*

Homosexualitet

Hittills har vi skärskådat det sexuella utrymmet i relation till kön. Vi ska nu gå vidare och utforska det utrymme för olika sexuella identiteter som framkom under observationerna. Hur människor tänker och känner kring olika sexuella identiteter har en direkt betydelse för deras sexuella utrymme. Ett sexuellt uttryck behöver inte vara otillåtet för att vara begränsat. Det räcker med att det betraktas som "konstigt".

När vi möter eleverna och talar om sexualitet, undviker vi att vara heteronormativa. Detta för att alla skall kunna känna igen sig och identifiera sig med den information som vi ger. Att inte sätta namn på homo- och bisexualitet kan betyda att många elever osynliggörs.

Heterosexualiteten är norm i vårt samhälle. Det är denna sexuella identitet som de flesta betraktar som "normal" och "önskvärd" och som därför inte ifrågasätts. Detta synsätt var inte överraskande vanligt även bland de elever som deltog i observationen.

Det fanns dock stora skillnader i hur eleverna resonerade, bland annat mellan kill- och tjejgrupperna. Tjejerna var generellt sett mer tillåtande och positiva. Det förekom till och med att tjejer berättade om sin egen nyfikenhet. Men även om attityden huvudsakligen var tillåtande tyckte många tjejer att det var okej att vara homosexuell med vissa reservationer. Så här lät det till exempel i en tjejgrupp som fick utgå från hypotesen att kompisen berättade att hon var lesbisk.

- *Jag skulle bli fundersam om hon tyckte om mig.*
- *Jag skulle inte ha något emot det, men det skulle ju kännas.*
- *Världens omställning alltså.*
- *Ja, precis ligger och kollar på tjejer, fan.*
- *Gulligt.*
- *Det skulle ju kännas konstigt, men för mig skulle det inte göra något.*
- *Men jag tror tvärtom. Skulle någon säga en sån känslogrej för mig så skulle jag bli jätteglad. Att hon skulle våga säga det till mig. För det är värsta svåra grejen att säga, att komma ut liksom. Och då skulle jag få henne att förstå att det är inget fel. För det lär ju vara värsta grejen att säga. Tänk dig bara att säga det till ens föräldrar.*
- *Alltså det är inget fel med att vara lesbisk. Men om jag hade en kompis, så skulle man inte göra samma saker som förut.*
- *Man tar avstånd från henne omedvetet om hon är lesbisk.*

Tjejerna menade att saker och ting skulle bli annorlunda, att man kanske inte skulle umgås på samma sätt som man tidigare gjort. Andra sade att det skulle kännas konstigt och att man kanske skulle ta avstånd från kompisen. Dessa företeelser är ett faktum för den homosexuella eleven. Denne tvingas att ta ställning till om han eller hon vill vara öppen med sin homo- eller bisexualitet.

Men det fanns också tjejer som tydligt uttryckte sin motvilja och som sa att homosexualitet var "fel". Tjejerna visade dock aldrig en sådan tydlig ilska och aggressivitet som vi mötte i killgrupperna.

Genusförväntningarna gjorde sig påmind när homosexualitet diskuterades. För killarna var det viktigt att visa sitt avståndstagande till homosexualitet och homosexuella på grund av bögräcket. När ämnet kom upp i killgrupperna var reaktionerna ofta starka. Kommentarer kunde vara mycket kränkande. Dessa

uttryck var något som informatören naturligtvis fick ta tag i. Så här lät det i en killgrupp:

- ***Det skulle kännas som ett stort förtroende om en kompis berättade att han är homosexuell.***
- *Förtroende vad fan är det?*
- *Är det här den viktigaste frågan?*
- *Hallå, han är bög! Han tog mig på arslet.*
- *Ja. För då litar han ju på att man inte skall säga något.*
- *Om någon skulle säga till mig att han är bög, skulle jag säga "kom inte nära mig igen, aldrig".*
- *Nej, om någon går fram till mig och säger "jag är bög, jag vill knulla dig". Jag skulle bara * pang * döda honom.*

Trots att dessa åsikter är extrema så är de inte ovanliga. I flera killgrupper som vi mötte sade man just att bögar skulle dödas. I en sådan miljö är det knappast lätt att komma ut som homosexuell eller att överhuvudtaget hysa andra åsikter. De flesta elever var också överens om att det skulle vara svårt att berätta om man var homosexuell. Så här beskrevs det av en killgrupp:

- ***Det skulle kännas som ett stort förtroende om en kompis berättade att han är homosexuell.***
- *Ja det är klart, man säger inte till vem som helst bá "tja jag är homosexuell. Jag gillar killar."*
- *Man kan typ få stryk. Man kan bli mobbad.*
- *Ja.*
- *Det finns massor. Tror jag i alla fall.*
- *Man lär ju inte få stryk.*
- *Joho.*
- *Man lär ju få asmycket stryk. Det lär man ju få.*

Flera elever sade man kan acceptera bögar och lesbiska, bara de inte visade sina känslor öppet. Som den här killen sade:

- *Jag gillar inte heller bögar. Jag hatar när jag sitter i tunnelbanan och det är två bögar som kysser varandra. Det är så jävla äckligt. Dom behöver inte göra det på tunnelbanan. Dom kan göra det hemma.*

Eftersom heterosexualiteten är norm i vårt samhälle betraktades den av många elever som "normal" och "naturlig". Flera killar och tjejer hämtade också argument mot homosexualiteten utifrån vad som är "naturligt" och gjorde till exempel jämförelser med djuren. Det handlade bland annat om att sex i homosexuella förhållanden inte kan resultera i barn. Så här lät det i ett samtal mellan två tjejer som hade olika åsikter:

- *Jag tycker allvarligt talat...okej att jag accepterar homosexualitet och så där. Men jag tycker det är mot naturen på nåt sätt. Jag tycker det blir någon konstig grej. Eller jag vet inte. Jag har ingen aning om hur dom känner. Men jag tycker det. Okej att jag kan acceptera det, och jag säger ingenting taskigt till dom sådär. Men jag tycker ändå att i grund och botten...*

- **När du säger naturen, hur menar du då?**
- *Det är ju så att det är. Tjej och kille på något vis. Det är så för att de ska kunna föda barn och föra hela människosläktet vidare. Det kanske inte är fel känslomässigt, men det är fel på det planet att homosexuella inte kan få barn tillsammans. Då måste det ju vara konstigt, för annars hade ju naturen gjort att två tjejer kunde få barn.*
- *Men alla måste ju inte få barn!*
- *Men det är strävan med det hela. Att man ska överleva på något sätt.*
- *Precis som en tjej kan känna att hon bara blir kär i killar, så kan väl en tjej känna att hon bara blir kär i tjejer. Liksom man är säker själv, att man blir kär i killar.*
- *Alla har lärt en att det är så fel: Om jag är tjej, att tycka om en tjej. Det vet man, okej. Men det vet man ju inte när man är jätteliten.*
- *Nä, men man ser väl på mamma och pappa. Dom är ju tjej och kille. Snopp och slida. Alltså man kopplar sånt. Två olika kön. Mamma, pappa. Kille, tjej. Det är så, att en mamma och en pappa ska det vara. Inte en mamma och en mamma. Om man inte växer upp med en mamma och mamma, men...*

Den här tjejen gjorde en intressant reflektion i slutet på samtalet. Hon insåg att det redan var ett faktum att barn växer upp med två föräldrar av samma kön. En förhoppning med våra diskussioner är att på detta sätt så ett frö till nya tankar och visa på andra sätt att se.

Vi mötte dock elever som hade en helt annan attityd. Det samtal som vi återger nedan är i och för sig mycket ovanligt och visar en annan bild än den vi hittills beskrivit. Den person som vi kallar Pelle är en manlig idrottslärare. Citatet är hämtat från en killgrupp.

- *Pelle då? När två killar stod och kramades, då bara ställde han sig och kollade på dom, och sa: "ni får fan sluta med det här".*
- *Eller när jag och en annan kille stod och kramades. Han bara "ouäääh".*
- *Han skulle typ börja slåss. Han bara "unga pojkar kan se er"!*
- *Man får väl gosa lite?!*
- *Sen om det är en kille och en tjej som kysser varandra. Då är det helt okej liksom.*
- *Då bara applåderar Pelle.*
- *Då går han förbi bara, och säger "äh vad gulliga dom är" typ.*
- *Han är homofob*

Vilken bild förmedlar vuxna av homosexualitet? Eleverna ansåg att lärarna och andra vuxna hade en negativ inställning. Eleverna påverkas naturligtvis av vuxnas värderingar. Där har de vuxna i skolan ett stort ansvar och en skyldighet att vara tydliga och värna om alla elevers välmående.

Skolan skall enligt läroplanen motverka stereotypa könsroller och därmed verka för att vidga de sexuella utrymmena. Begränsningarna som vi beskriver i denna dokumentation för inget gott med sig.

Porr

Informatören gör två påståenden om porr i en killgrupp:

- **"Porr kan vara bra."**
- **"Porr kan vara dåligt."**

- **Många av er reste er upp på båda påståendena och det är förstås helt okej. En sak kan ju vara både bra... och dålig på samma gång. Vi börjar med det som är bra. Vill någon säga vad som kan vara bra med porr?**
- Kul.
- Det är bra runkvirke!
- Man kan lära sig av det.
- Ställningar.
- **Kan man lära sig fler saker än ställningar?**
- (inget svar).
- **Vad kan man säga är negativt då?**
- Man kan få fel bild...
- Fel uppfattning...
- **Jag skulle vilja att ni preciserar lite...**
- Sex överhuvudtaget.
- Underkastelse!
- Kvinnans roll.
- **Sex överhuvudtaget...det var du som sa va? Hur tänkte du då?**
- Vissa porrfilmer är såhär överkligt.
- **Okej, och själva "överkligheten" gör att det är dåligt?**
- Ja.
- **Underkastelse...vad var det som gjorde att det ordet kom upp?**
- Nu kommer fistfucking med i bilden här igen.
- **Berätta vidare...hur tänker du?**
- Äh, jag vet inte. Jag talar innan jag tänker.
- Det är väl brutalt.
- **Underkastelse, vad betyder det ordet egentligen?**
- (inget svar).
- **Om man tar det här då...kvinnans roll...**
- Alltså i porrfilmer...
- Dom har inte mycket att säga till om där...
- Exakt.
- Det är inte särskilt romantiskt kanske.
- "sära på benen din jävel!"
- **Vem är det som säger till då?**
- Regissören.
- Kuken. (skrattar lågt).
- **I själva handlingen vem är det som bestämmer då?**
- Stjärnan.
- Mannen.
- **Kan stjärnan både va en tjej eller en kille, det kan vara olika?**
- Kille.

Ovanstående citat är exempel på tankar om porr i en killgrupp. Undersökningar (Sexualundersökning av unga kvinnor/unga män 99/00, Christina Rogala, RFSU kliniken) visar att majoriteten av Sveriges ungdomar har sett på porr. Tillgängligheten till porr har ökat genom kabel-TV:s utbud och genom den ökande användningen av Internet. Porren är nära nog unik i det att den skildrar explicita sexuella handlingar mellan människor.

Porren upplyser och förvränger

Eleverna i observationen pratade ofta om att man kan lära sig av porren. Det var dock bara killarna som tyckte att porren kan förmedla användbara kunskaper. Det enda positiva som tjejerna kunde se i porren var möjligheten till inspiration. Eleverna ansåg också att bilden som porren ger av sex och sexualitet ofta är snedvriden och överklig.

Att porren enligt killarna kunde vara upplysande handlade bland annat om anatomiska kunskaper. Porren kan vara en källa till svar på frågor om hur det praktiskt går till att ha sex med en tjej, vilket följande citat beskriver:

- *Man lär sig lite, fast allt är inte sant ju.*
- ***Men det som man lär sig då... som är sant?***
- *Ställningar.*
- *Var man ska tränga in i tjejen.*
- *Man lär ju sig kvinnokroppen också.*
- *Och hur många hål en kvinna har.*

Enligt eleverna var således konkreta bilder som ställningar och hur kroppar kan se ut exempel på bra saker man kan lära sig av porren. Felaktiga eller dåliga saker som man kan lära sig var flera. Eleverna ansåg att sex och sexualitet i porren inte ser ut som "i verkligheten". Man syftar då på hur man tror att människor i samhället i allmänhet har sex. Dessutom fanns det i porren sexuella handlingar som man inte uppfattar som önskvärda, t ex våld, ojämna maktförhållanden eller sex med djur. Porrens bilder ansågs vara missledande.

Eleverna delade upp sex i en "porr-sort" och i en annan sort som idkas av människor i vardagslivet. De ger de uttryck att det finns en "riktig", önskvärd form av sex och andra former av sex som är "falska" och ej önskvärda. I citatet nedan beskriver några killar icke önskvärd sex i porren.

- *Dom är ju brutala.*
- *Ja, brutala.*
- ***Ordet brutalsex kom ju upp på tavlan. - Brutalsex, hur kan det se ut då?***
- *Dom tar i allt vad dom orkar, bara slänger och går på liksom.*
- *Ja, det är inte så här mjukt och fint, utan väldigt grovt egentligen.*
- ***Om man ska beskriva det och vara ganska konkret, vad är det som kan hända?***
- *Dom sliter i håret och allt möjligt. Slår.*
- *Det är in i munnen och fort, fort, fort, in och ut, in och ut. Inte mjukt och fint i sängen och så här.*
- *På en bänk.*
- *På en bänk eller vad som helst, i ett badkar. Det är inte trevligt, tycker jag.*

Icke önskvärt sex handlar inte enbart om övergrepp utan kan exempelvis vara fel för att det sker på en plats som är "fel". Denna typ av resonemang om vad som är rätt och fel leder samtalet bort från vikten av ömsesidighet i relationer mellan människor. I stället fokuseras samtalet på vad som anses vara passande.

Upphetsande och obehaglig

Även när det gällde upplevelsen av porr var skillnaden stor mellan kill- och tjejgrupperna. Alla killgrupper uttryckte att porr kunde vara bra eftersom att den är upphetsande eller som man exempelvis sade "Det är skönt att titta på" och "Man blir kåt". Endast i en tjejgrupp kom man in på ett liknande resonemang – att porr kunde vara "rolig att titta på för skojs skull" eller att den kunde vara "en ljuspunkt".

Under observationerna var det svårare att få till stånd en diskussion om porr i tjejgrupperna. Undersökningar (Sexualundersökning av unga kvinnor/unga män 99/00, Christina Rogala, RFSU kliniken) visar att tjejer konsumerar porr i mindre utsträckning än killar, vilket samstämmer med den bild som eleverna själva ger under observationen. Generellt sätt var tjejerna mer negativt inställda till porren. Det hände ofta att inget positivt alls framkom i tjejgrupperna vilket det däremot alltid gjorde i killgrupperna. Möjligen är det svårare att berätta att man har sett på porr i tjejgrupperna, framförallt om de upplevt det som upphetsande. Kvinnors och flickors sexualitet och lust är ju fortfarande i hög grad tabubelagda. I vilken mån det är för känsligt för tjejer att vara positiva till porr och att detta därigenom inte framkommer, eller om de faktiskt inte har något positivt att säga, är svårt att uttala sig om. Även i de tjejgrupper som pratade mer obehindrat om ämnet var det i huvudsak negativa omdömen som gavs. I killgrupperna var det däremot inte svårt att tala om att man har sett på porr.

Alla har rätt att ta avstånd från något som man känner obehag inför utan att för den skull ha upplevt det. Till exempel är det fullt möjligt att ta avstånd från barnporr utan att för den skull ha sett någon sådan film. Det var dock vanligt att eleverna hade sett porr som de tyckte var obehaglig och således dålig. Det här citatet som handlar om porr där avföring ingår är ett exempel på det:

- *Det är så vidrig porr också. Jag har sett porrfilm med kiss och bajs och mens och saker. Bajsar i varandras munnar, mensar på en, det är liksom... Jag sprang till toaletten två gånger för att jag mädde illa, fick kväljningar.*
- "Scat".

En uppenbar anledning till tjejernas, och i viss mån killarnas, negativa inställning till porr torde vara det ojämna maktförhållandet mellan könen, något som eleverna själva beskriver. Vidare uttryckte de en oro om att porrkonsumenten skulle påverkas och få "fel signaler". Så här uttryckte sig två tjejer:

- *Porren ger fel signaler, att man tror att så går det till. Att alla vill ha det så.*
- *Killar kan tro att tjejer fungerar som i porrfilmer.*

När informatören frågade vad detta egentligen innebar sade en tjej så här:

- *Att man ska gå med på allting som de säger och sådär. De verkar... överlägsna och så.*

I en annan grupp menade en tjej att porren är skadlig för unga killar.

- *Men så länge som sexundervisningen är så dålig som den är i skolan, så är inte porrfilm bra för små pojkar som sitter och kollar på det.*

Ytterligare ett exempel på porren som dålig förebild kunde handla om rent praktiska saker. Citatet är hämtat från en killgrupp:

- *Att de aldrig använder kondom.*
- ***Varför är det dåligt?***
- *Då får man ju uppfattningen att man inte ska använda kondom.*
- ***Finns det fler anledningar?***
- *Det kan ju spridas sjukdomar.*
- *Men jag förstår inte, har tjejerna i filmerna typ p-piller?*

Gruppvåldtäkter

I många grupper gick eleverna längre i sina funderingar kring porrens påverkan. En koppling mellan porrkonsumtion och gruppvåldtäkter kom upp flera gånger i både kill- och tjejgrupper. I en enda grupp nämndes ordet *våldtäkt* annars användes ordet *gruppvåldtäkt*. Ordet gruppvåldtäkter förekom ofta i media vid tiden för observationen. Eleverna följde med i debatten och refererade ibland till kända händelser, som i detta citat:

- *Det är olika (huruvida porren är bra eller ej). Man har hört det här med våldtäkterna i Rissne, då blev de våldtagna i analen. Eller allmänt att våldtäkter börjar bli mer i analen bara för att tjejer gillar det. Typ att bli överraskade på gatan, nedslängda i diket och påsatta i analen. Det är typ det bästa tjejer vet. Det är så i porrfilm. Dom efterliknar sånt, och sen blir våldtäkterna så också. På det sättet är det ju inte bra, sen kan det ju va bara på andra sätt.*

I en annan grupp menade ett par killar att en förvriden sexualbild förmedlas i porren som kan leda till att våldtäkter ökar men att de flesta inte påverkas:

- *Det har ju diskuterats en hel del om de här gruppvåldtäkterna. Att porrfilmerna kan vara bruksanvisningar för hur man ska kunna bära sig åt.*
- ***Just det. Om porrfilmer är bruksanvisningar för våldtäkter, är det dåligt. Är det så att de är det?***
- *Ibland kanske. Ibland kanske någon tänker att "det där ser grymt ut" och så ska dom gå ut och testa.*
- *Det beror väl på vem som ser. De flesta som ser porrfilm går väl inte ut och våldtar.*
- *Dom kanske får en förvriden bild. En skev sexualbild.*

I ytterligare två samtal menade några killar att porren lurar killar att tro att tjejer alltid vill, vilket leder till gruppvåldtäkter eftersom det inte är så i "verkligheten":

- *Om det inte är grovt, så kan det ju faktiskt upplysa hur man ska göra. När det inte är ställningar som är grymma, med typ hundra man på en tjej. För då kan det ju leda till gruppvåldtäkter och så.*

- *Men vissa killar tror att tjejen alltså..., de är alltid asvilliga i porrfilmer, går ju alltid med på analsex och oralsex och sånt där. Och då kanske killen får för sig att en tjej vill ha det så i verkligheten, förstår du?*
- **Killen som tittar menar du?**
- *Ja, just det*
- *Alltså, tjejerna i porrfilmerna är väldigt villiga. Det är ju inte "jag vill inte", utan det är ju mer att "nu ska vi göra den och den ställningen och så ba' lägger sig de ner och då kanske en del tror att det är så. En del killar kanske tror att tjejerna är så villiga. Att dom vill göra dom stilarna som är med i porrfilmerna.*

Makt och förtryck -- hur män och kvinnor framställs i porren

Under våra observationsuppdrag frågade informatörerna aldrig "vem har makten i porr?" eller "är det någon som är förtryckt i porren?". Men beskrivningar om maktförhållanden och förtryck kom ändå upp i samtalen på elevernas initiativ.

I diskussionen om porren uttalade eleverna ofta explicit att mannen har makt över kvinnan. I andra fall var detta inte klart uttalat utan mer underförstått. I en tjejgrupp lät det så här:

- *Dom har så här makten (jakande röster). Att det ska vara så våldsamt.*

Eller som i det här exemplet från en killgrupp där ordet "makt" inte användes men väl ordet "bestämna":

- *Det är liksom mannen som bestämmer. Han kan ju bestämma vad tjejerna ska göra för att det ska bli så skönt som möjligt för honom. Det är ju så liksom.*

I de flesta grupper som kommer in på ämnet makt och/eller förtryck, brukade man vara ense om att kvinnan är i underläge, att hon domineras av mannen. I vissa killgrupper ifrågasätts maktordningen eller snarare om någon är offer som i denna diskussion mellan två killar:

- **Förlåt, du har fått vänta länge..**
- *Ja, men om två killar håller på med en tjej är det tjejen som är förtryckt då?*
- *Ja*
- *Om det är två tjejer på en kille då?*
- *Nej men alltså kolla. I porrfilm så förtrycks ju både mannen och kvinnan, fast på olika sätt. Alltså mannen ska ju vara som någon jävla buffel. Det är ju också fel. Och jag menar tjejen ska va som någon jävla disktrasa, som någon vante som man stoppar på och sen bara slänger iväg när man inte vill ha den. Då är det ju liksom förtryckt. Så det kan ju vara förtryckt för båda. Det beror på. Alltså, njuter dom av det så är det väl antagligen inte förtryckt.*

Senare under samma diskussion kommer gruppen åter igen in på ämnet:

- *Han sa ju att om det är två killar och en tjej så är det tjejen som är förtryckt, och så frågade han om det är så att det två tjejer och en kille, så är det killen som är förtryckt? Men porr är ju inte så. För det är ju fortfarande*

killen som bestämmer över tjejerna. Även om det kan vara fler tjejer, är det ändå killen som bestämmer vad de ska göra.

- *Man kan inte sitta och tala för alla porrfilmer här liksom.*

I vissa killgrupper gjordes en skillnad mellan erotik och porr. Gränsdragningen hade då att göra med makt. Om mannen var dominant kallade man det porr. Om ingen dominerade över den andre kallade man det erotik. Uppdelningen framkommer i följande citat:

- *Kvinnan är någon sexslav och är som någon som stakar på så här. (skratt)*
- *Så är det ofta. Det beror också på vad det är. Det kan vara sån här erotisk film som det kallas, och då är det ganska jämt.*
- *Men vanligtvis är det väl mannen som är den dominanta aktören.*
- ***Hur märker man det då? Vad är det som får en att känna det då? När man ser på bilderna, att det är mannen som verkar vara den som är dominant, eller att kvinnan är som någon slags sexslav. Vad är det i bilderna som får en att tänka så? Om det nu är så.***
- *Deras miner och deras röst. Kroppsspråket.*
- *Deras sätt att agera.*
- *Han kör ju över, killen.*
- ***Deras sätt att agera då? Om man skulle beskriva det? Om man beskriver att männen kör över kvinnorna, hur kör dom över dom, med bil, eller?***
- *Dom bara tar ju tag. Och bara - kvinnorna skriker. (skratt)*
- *Dom är hårda. Lite elaka.*
- *Det finns i och för sig olika sorters porrfilmer. Men i de flesta porrfilmer är det liksom så att det är en som förtrycks, men i erotisk film då njuter liksom båda.*

En del informatörer frågade killarna hur de uppfattar mäns respektive kvinnors kroppar i porren. Att be eleverna generalisera om detta var naturligtvis inte helt oproblematiskt men det finns ändå fördelar. Generaliseringen kunde användas som en språngbräda för att reda ut missförstånd eller frågor. Informatören kunde kommentera det killarna sa och eller komma in på faktaförmedling till exempel gällande anatomi och fysiologi.

- ***Går det att säga något om männens kroppar i porren? Går det att säga något allmänt?***
- *Välutrustade.*
- ***Vad är det en omskrivning för?***
- *Stor penis. Stora både här och där.*
- *Dom är storvuxna, hela kroppen. Ofta.*
- ***Jag skriver upp det...storvuxna...penis. Är det någon som säger emot det, som inte håller med?(Inget svar)***
- ***Vad kan man säga om kvinnors kroppar då? Går det att säga något om det?***
- *Silikonbröst.*
- *Ofta ganska smal.*
- *Kan ju vara jävligt risiga också det beror ju på vilken kvalitet det är på produktionen. Om det är i en - lada nånstans på landet.*

- **Vad är en "risig porrbrud" då?**
- *Taxöron som dinglar.*
- *Stönar lite.*
- *De finns ju dom som har fruktansvärt stora bröst också.*

Det hände också att informatören frågade hur män och kvinnor framställs i porren överhuvudtaget, alltså inte enbart deras kroppar.

- **Kan man se någon skillnad på hur män och kvinnor är i porren?**
- *Skriker.*
- *Ja, skriker. Och har väldigt stora bröst. Ja väldigt stora, eller vad man ska säga. Och killar är så här sluskar typ.*
- *Åckliga gubbar typ.*
- **Är det något annat som är gemensamt för killarna i porrfilm?**
- *Det tar lång tid innan de får utlösning.*
- *Dom kan ju hålla på så länge som helst verkar det ju som.*
- *Dom klipper ju.*

En kille i en grupp beskriver sin uppfattning av vad skillnaderna mellan män och kvinnor i porren består i:

- *Tjejen framstår som någon bimbo som lägger sig för allting. Men killen står där liksom Herkules. Det är en sjuk framställning av killar, som står där och tar allting med två ben och ett hål.
Ifall en tjej och en kille kollar på en porrfilm, så får ju båda en fel uppfattning om det andra könet.*

Viktigt att prata om porr

Elevernas uppfattning om porr kan sammanfattas med att porren visar sexualitet och sex på ett sätt som inte förekommer, eller i alla fall är ovanlig i samhället. Porrens sexualitet och sex är inte önskvärd. Detta gäller även hur kroppar framställs i porren, de är annorlunda än "vanliga" kroppar.

Eleverna anser också att män generellt har mer makt än kvinnorna i porren. Trots att eleverna i allmänhet tar avstånd från våldsamma handlingar och de könsroller som beskrivs i porren upplever de inte maktordningen i porren som överklig. På denna punkt anser man alltså inte att porren ger en falsk eller överklig bild. Vidare talade eleverna om att porrens sex och sexualitet kunde "kopieras" och på så sätt förverkligas i samhället. Ett exempel på detta är diskussionen om gruppvåldtäkter som uppmärksammas i media och som eleverna refererar till.

En viktig slutsats är att det är mycket viktigt att tala med eleverna om porr. De har ett behov av att tänka och känna kring porr. I vissa fall har de ett stort behov av berätta om porr de sett vilket ibland varit mycket obehagliga upplevelser. Då är det av stor betydelse att de har tillgång till vuxna som kan svara på frågor och bemöta känslorna och tankarna som kommer fram.

Att arbeta praktiskt med sexualupplysning för ungdomar

Det här avsnittet ger en bakgrund till hur RFSU Stockholm arbetar, och utifrån vilka arbetsmetoder som dokumentationsprojektet genomfördes. Vi vill här även dela med oss av våra erfarenheter av att arbeta med sexualupplysning i ungdomsgrupper. Vi vänder oss främst till andra som i sitt arbete möter unga i sexualupplysningssammanhang. Avsnittet är inte att betrakta som ett heltäckande metodiskt material. För de som söker mer utförlig information om arbetsmetoder hänvisar vi till materiallistan.

Vi inleder med att ge några allmänna råd. Sedan beskriver vi olika metoder, varefter vi berättar om lämpliga teman, eller ämnen.

Då våra erfarenheter kan komma till användning inte bara i skolan utan också i andra sammanhang, använder vi fortsättningsvis begreppet "ungdomar" istället för "elever" och begreppet "ledare" i stället för "sexualupplysare" eller "informatör".

Allmänna råd

Vid sexualupplysning för ungdomar fungerar olika arbetssätt olika bra beroende på den aktuella gruppens förutsättningar. Gruppernas storlek, den tid man har till förfogande och ungdomarnas ålder eller åldersspann är exempel på sådana förutsättningar. Ledarens utbildning eller kunskap har naturligtvis också betydelse.

En av de första frågorna som brukar uppstå är vilka ämnen man ska välja. Naturligtvis finns det inget givet svar, då sexualitet är ett så omfattande ämne. Det viktiga är ha *syftet* klart för sig när man betonar ett specifikt ämne och att man har tänkt på *hur* ämnet ska tas upp.

Ibland kan man upptäcka fördelar med att lyfta fram ett visst ämne, fördelar som man inte har förutsett. Man kan också upptäcka att ämnen bör omprioriteras. Ibland måste ett ämne tas bort för att ge plats åt ett annat eller ett nytt ämne läggas till för att helheten ska kännas bra. Själva sättet på vilket man tar upp ett ämne, själva "ingången", kanske förändras genom att man upptäcker andra vägar att närma sig ämnet.

Se gruppens behov och var flexibel

Eftersom behoven varierar stort mellan olika grupper, och även mellan ungdomar i samma grupp, är flexibilitet hos ledaren viktig. Även om passet är väl planerat, så krävs lyhördhet inför gruppen. Det kan exempelvis handla om att anpassa faktaförmedlingen efter elevernas olika mognadsgrader och förkunskaper. I andra fall kan det gälla att fånga upp specifika frågeställningar såsom: Har något speciellt hänt på skolan, i klubben eller i laget? Eller har något ämne varit särskilt aktuellt, kanske uppmärksammat i medierna? Sådana saker måste få ta sin plats.

Var klar över rollen som ledare

Att vara ledare i sexualupplysning kräver ett medvetet förhållningssätt. För att kvaliteten ska upprätthållas måste ledaren ständigt fundera kring sin roll och kring budskapet till gruppen. Frågor som ledaren bör ställa sig är exempelvis:

- Vad förmedlar jag egentligen?
- Är de saker jag tar upp relevanta för målgruppen?
- I vilken mån har mina personliga erfarenheter varit avgörande för de ämnen jag behandlar?

En ledare är normgivande genom sina värderingar. Det är därför viktigt att dra en gräns mellan konkreta exempel och privata erfarenheter. Det självupplevda bör förbli privat. I annat fall riskerar man att lyfta en människas upplevelse till en generell sanning om hur något "är" eller "borde vara". Gränsdragningen är även viktig ur andra aspekter. Om ledaren redovisar privata upplevelser kan eleverna i gruppen lockas att följa efter och berätta saker om sig själva som de senare ångrar.

Ledaren bör också för sin egen integritets skull vara vaksam med vad han eller hon delar med sig av. Dessutom kan det upplevas som direkt obehagligt för ungdomarna att ta del av ledarens privatliv, oavsett om det känns obehagligt för ledaren eller inte.

Fördelen med könshomogena grupper

Killar och tjejers frågor och behov är olika. Detta är ett av skälen till att vi på RFSU Stockholm arbetar med könshomogena grupper. Särskilt tydligt blir det när man betänker hur det sexuella utrymmet skiljer sig mellan tjejer och killar. Det är i *det* perspektivet som behoven ser olika ut mellan könen – inte på grund av medfödda olikheter. Att arbeta i könshomogena grupper kan å ena sida befästa könsmonstren å andra sidan möjliggöra ett mer effektivt samtal. Här får man väga för och emot.

Tjejer och killar har olika förväntningar och restriktioner att förhålla sig till. Förutsättningarna att uttrycka sin sexualitet skiljer sig. Även om man pratar om samma ämnen i kill- och tjejgrupperna, så kan samtalen ta olika riktning. Ett exempel är ämnet onani. Bland killar är det i allmänhet mycket mer accepterat med onani, medan det i tjejgrupper kan vara tabu. Detta gör naturligtvis att information, frågor och eventuella samtal skiljer sig mellan könen.

En annan fördel med könshomogena grupper är att tryggheten blir större. Vissa saker upplevs kanske inte lika pinsamma i en könshomogen grupp som i en blandad. En annan aspekt av tryggheten är att en del saker är laddade, och blir ännu mer laddade, i könsblandade grupper. Att prata om sexuella trakasserier, tafsningar eller oönskade kommentarer, kan vara lättare och mer fruktbart i könshomogena grupper.

Beroende på hur ofta man träffar sin grupp, kan man eventuellt ha vissa pass könsuppdelade och andra pass blandade. Vår erfarenhet säger oss dock att åtminstone en del av upplysningen *bör* hållas i könshomogena grupper.

Manliga eller kvinnliga ledare?

Ska man ha manliga ledare i killgrupper och kvinnliga ledare i tjejgrupper och i så fall varför? Vi tror att finns fördelar och nackdelar hur man än väljer. Bestämmer man sig för män för killar och kvinnor för tjejer riskerar man att befästa en syn där män och kvinnor är olika och därför inte kan förmedla samma saker till ungdomarna. Å andra sidan tror vi att om man arbetar under en kort tid i en grupp (så som till exempel RFSU Stockholm gör) har man mycket att vinna på att ledaren är av samma kön som ungdomarna. Vi tror att grupperna kan känna ett större förtroende för någon av sitt eget kön. Man kanske tänker att "hon vet vad hon talar om", eller "han är ju också kille, så han

vet...”. När mötet är kort tror vi att det är viktigt att detta förtroende kan etableras så snart som möjligt.

Vi anser således inte att det finns något som hindrar att män informerar i tjejgrupper och kvinnor i killgrupper, rent generellt. Arbetar man under längre tid, tror vi att ett lika gott förtroende kan byggas upp i sådana konstellationer.

Skapa trygghet i gruppen

Det är viktigt att skapa en bra stämning i gruppen. En god stämning främjar goda dialoger och diskussioner och gör det möjligt att på ett fruktbart sätt samtala om laddade ämnen. En bra start kan vara att ta upp frågor som inte är så känsliga innan man går in på de svårare frågorna. Ledaren måste vara lyhörd för samspelet i gruppen. Om det är några som dominerar behöver diskussionen kanske styras på ett mer tydligt sätt.

Grupperna kan också fungera olika när det gäller respekten inom gruppen. Det är därför bra att i förväg göra klart vilka regler som gäller för samtalen.

Exempel på bra regler är:

- att det inte är tillåtet att kränka någon annan,
- att ungdomarna inte får avbryta varandra – var och ens ord är lika mycket värda,
- att man under passet inte får nämna någons namn eller ta upp någon närvarande eller icke närvarande person som exempel.

Ledaren bör ha som mål att alla som vill ska få komma till tals under informationssamtalet. Det är lätt hänt att man vänder sig till dem som redan har pratat för att vara säker på att diskussionerna ska komma igång. Men det kanske inte behövs mer än ett ögonkast eller en följdfråga riktad till någon annan för att fler ska delta i samtalen. Man bör sträva efter att ge alla en möjlighet att delta, men aldrig pressa någon till detta.

Smaka på sex-orden

Det är viktigt att känna sig trygg med de ord man använder i mötet med ungdomarna. Varje ord måste förmedlas på ett sätt som inte verkar ansträngt, vilket ibland kräver lite träning. Ord som är förknippade med sex och lust kan ibland vara svåra att säga på ett okonstlat sätt. Det kan därför vara bra att ”smaka” på orden och att uttala dem högt för sig själv innan man möter en grupp. Om ledaren knappt kan uttala ordet onani och samtidigt ska bekräfta värdet av den egna sexualiteten, förlorar budskapet i trovärdighet.

Många ord har synonymer. Det är bra att välja ett ord som man själv känner sig hemma med. Dessutom måste språket vara så rakt som möjligt utan omständliga omskrivningar – sådana leder enbart till förvirring och missförstånd. Ibland kan det också vara lämpligt att tillsammans med gruppen gå igenom olika ord.

Förklara orden

Det är vanligt att ungdomar använder ord som kamrater, eller kanske till och med de själva, inte förstår betydelsen av. Därför är det bra att förklara olika ord och begrepp som kommer upp under passet så att alla förstår vad de betyder. Även om några förstår orden, måste ledaren även förklara de ord som för ledaren kan te sig som självklara.

Att sätta ord på något känt men *osynliggjort* kan ofta upplevas som en befrielse. Det gäller både ord som står för något lustfyllt och ord som är förknippade

med olust. Att som tjej få lära sig ordet lubrikation (den våthet i slidan som framträder vid bland annat sexuell upphetsning) kan göra att hon upplever sin lust på ett vidare sätt. Att få veta att det finns ett ord för när förhuden är trång och svår att dra tillbaka (alltså är man inte ensam om det!) kan vara en lättnad för en kille. Att få lära sig att det finns ett ord för det eventuella förtryck en person utsätts för, eller utsätter andra för, kan ge styrka att våga säga ifrån eller börja reflektera över vad man håller på med. Begreppet sexuella trakasserier är exempel på just detta.

En ledare får inte glömma att ett ord inte nödvändigtvis betyder samma sak för alla individer. Ordet "pulla" kan för en del betyda kvinnlig onani i allmänhet medan det för andra står för att penetrera slidan med fingrar. Ett ord kan också ha en och samma betydelse för alla, men ha olika slags laddning – positiv för en del, negativ för andra. Ett exempel på detta är ordet *fitta*. Ordet används som en benämning på kvinnans kön och vissa ser det som ett positivt och bejakande ord, andra som ett förnedrande och kränkande ord.

Mot denna bakgrund kan det ofta vara bra att ledaren tillsammans med gruppen går igenom olika begrepp. Sedan bestämmer man tillsammans vilka ord som känns bra att använda under passet med förutsättning att ingen blir kränkt av orden.

Tips på konkreta metodövningar

Här beskriver vi några övningar som kan underlätta i sexualupplysningsarbetet. Det är dock ingen fullständig beskrivning av hur ett pass kan läggas upp, inte heller någon total redogörelse för skilda övningars olika aspekter.

För alla övningar gäller att de är *verktyg* för att uppnå vissa syften: Att lyfta ett ämne, att skapa möjligheter för ställningstagande eller reflektion hos deltagarna, att skapa dialog, och så vidare. De övningar vi beskriver används ofta av RFSU Stockholms informatörer. I litteraturlistan återfinns källor till vidare läsning om övningarna.

I samband med varje övning ger vi exempel på konkreta ord och meningar att utgå ifrån. Då den här rapportens tema är det sexuella utrymmet, har vi valt ord och meningar som kan vara en början på diskussioner av det slag som beskrivs i dokumentationen. Meningarna ska ses som exempel och följdfrågorna som hjälpfrågor – andra efterföljande frågor kanske är mer relevanta i den konkreta situationen.

De övningar vi tar upp är: Associationsövning, Sant eller falskt, Heta stolen, Stå på linjen samt Fyra hörn. De tre sistnämnda kallas värderingsövningar och har mycket gemensamt. Efter den korta genomgången nämner vi några nackdelar med övningarna. I synnerhet värderingsövningarna kan vara problematiska.

I det här kapitlet talar vi om "deltagare". Med det menar vi de ungdomar som deltar i en övning.

Associationsövning

Vid en associationsövning får ungdomarna fritt associera kring ett ord som ledaren skrivit upp på tavlan eller på ett blädderblock. Övningen kan göras muntligt, tillsammans i gruppen. Den kan också göras skriftligt genom att ungdomarna skriver associationer i form av ord på anonyma lappar som ledaren sedan samlar in. De ord som associerats fram skrivs sedan upp av ledaren, runt

det ursprungliga ordet. Oavsett om man väljer det skriftliga eller det muntliga sättet måste alla ord tas med och de får inte ifrågasättas av någon annan. Namn på personer är aldrig tillåtna – att ens namn nämns i en övning inom ämnet sexualitet kan upplevas som sexuella trakasserier. Ett ord som brukar vara bra att utgå ifrån är ordet "sex". Dess vida betydelse gör att deltagarna associerar till många olika ord.

Genom denna övning kan ledaren få en viss uppfattning om gruppens kunskapsnivå och värderingar. Han eller hon kan också senare under passet knyta an till de uppskrivna orden. Övningen är också ett sätt att se vilka områden eleverna funderar kring och om något ämne särskilt bör uppmärksammas. Man kan också använda övningen som en "ingång" för att få alla inställda på att "nu kommer vi att prata om sexualitet och sådant".

För att bekräfta ungdomarnas associationer är det bra om ledaren upprepar orden samtidigt som de skrivs på tavlan. Detta är också ett sätt att visa gruppen att man kan "ta orden i sin mun". Genom detta visar ledaren att inga ord är förbjudna eller för snuskiga. Deltagarna måste visa varandra respekt och inget ord som sägs är mer eller mindre värt än något annat. Det händer ibland att ord som kommer upp väcker reaktioner hos övriga ungdomar och man måste då som ledare vara uppmärksam så att ingen känner sig utsatt.

Ibland kan det förekomma svåra ord som måste förklaras. Utgångspunkten bör vara att hellre förklara för många ord än för få. Att ord som ledaren uppfattar som avancerade används av ungdomarna kan ge en bild av att dessa är väl insatta i ämnet och att de därigenom känner till de olika begreppen. Så är dock inte alltid fallet. De kan ha snappat upp orden från något håll utan att egentligen förstå dess innebörd.

Sant eller falskt

I övningen Sant eller falskt sitter deltagarna på stolar i en ring och får lyssna till olika påståenden från ledaren. Deltagaren byter stol om han eller hon tror att påståendet är sant. Eftersom det kan bli så att bara en deltagare byter, är det viktigt att ha en stol extra. De deltagare som sitter kvar på sina stolar visar att de tror att påståendet är falskt. Påståendena ska vara av faktakaraktär och ledaren får gärna berätta om det område påståendet handlar om.

Poängen med denna övning är att deltagarna får möjlighet att svara utan att behöva tala inför grupp, samtidigt som man får chansen att berätta varför man bytte (eller inte bytte) stol om man vill.

Det är viktigt att det känns tryggt för alla att gissa vad som är sant och inte. Att kommentera att en viss deltagare suttit kvar eller bytt plats är inte tillåtet för deltagarna. Det är naturligtvis viktigt att ledaren sedan gör klart om påståendet är sant eller falskt så att alla förstår.

Exempel på påståenden: *"På ungdomsmottagningar har personalen tystnadsplikt."* eller *"Spermier kan leva upp till fem dagar i kvinnans livmoder."*

Värderingsövningar

Ett sätt att få igång diskussioner i en grupp är att arbeta med värderingsövningar, en metod som vi på RFSU Stockholm anammat. Metoden kommer från USA och har i Sverige utvecklats av bland annat Katrin Byréus-Hagen. Värderingsövningar syftar till att starta samtal och bearbeta värderingar inom områden som saknar självklara svar. Ungdomarna får säga sin mening och pröva sina attityder under en kontrollerad samtalsövning där de ska visa respekt

för varandras åsikter. Det är därför viktigt att även ledaren visar respekt och inte favoriserar åsikter.

I värderingsövningar får deltagarna tillfälle att

- tänka efter och ta ställning
- uttrycka sina åsikter
- motivera sina ståndpunkter
- bli lyssnade till och lyssna på andra

Vi beskriver här helt kort tre värderingsövningar. Till varje övning ger vi ett *exempel* på hur man kan använda övningen. Det är viktigt att se dessa som just exempel. När man väljer ut konkreta påståenden måste man se till helheten. Läs mer om övningarna i exempelvis Byréus-Hagens böcker "Du har huvudrollen i ditt liv" och "Grus och glitter" (ett material för tjejgrupper) samt "Risken finns" (ett material för killgrupper). Se vidare i litteraturlistan.

Heta Stolen

Heta stolen påminner mycket om Sant eller falskt. Deltagarna sitter på stolar i en ring och får ta ställning till olika påståenden från ledaren. Deltagaren byter stol om han eller hon håller med om påståendet. De deltagare som sitter kvar på sina stolar visar att de *inte* håller med om påståendet. Eftersom det kan bli så att bara en deltagare byter, är det viktigt att ha en stol extra.

Till skillnad från Sant eller falskt är Heta stolen-påståenden värderingspåståenden. Sant eller falskt-påståenden däremot är alltid faktapåståenden.

Ledaren kan efter ett påstående fråga om någon vill motivera sitt ställningstagande eller fråga en specifik person. Ingen får dock tvingas att motivera sitt ställningstagande. Ledarens frågor och följdfrågor bör vara ställda på ett öppet sätt. Ordet *varför* är till exempel inget bra ord att inleda en fråga med. "*Vill du berätta vad det var som gjorde att du bestämde dig för att byta stol?*" är ett bättre sätt att fråga på. Det är också viktigt att varje person som väljer att säga något får tala till punkt och att ingens åsikt rackas ner på.

Att börja med ett påstående som inte är allt för laddat kan vara bra. Ledaren behöver inte stanna upp vid varje påstående. Exempel på påståenden som ledaren kan ta upp är:

"Kondomer borde alltid vara gratis."

"Det är vanligt med rykten."

Följdfrågor kan vara:

- "Vem sprider rykten?"
- "Får tjejer och killar samma rykten?"
- "Varför är inte tjejer stolta över vad de upplevt sexuellt?"

"Om en kompis berättade att hon/han var homosexuell, skulle det vara modigt gjort."

Följdfrågor kan vara:

- "På vilket sätt skulle man tycka att det var modigt?"
- "Vare sig man gillar tjejer eller killar eller både och på riktigt, om man skulle vara homosexuell och berätta det för en kompis, hur skulle man vilja bli bemött?"
- "Vem skulle man välja berätta för? Eller skulle man hålla det hemligt?"

Stå på linjen

Stå på linjen är en övning där deltagarna får välja i vilken grad de håller med om värderingspåståenden. Ledaren lägger lappar med siffrorna 1-6 på golvet, med någon halvmeter emellan och nämner ett påstående. Om en deltagare håller med helt och hållet ställer sig hon eller han vid lappen som är markerad med siffran sex. Håller man inte med alls ställer man sig vid lapp nummer ett. Den som vill uttrycka en åsikt däremellan, väljer någon av de andra punkterna.

Det finns en poäng med att lägga ut ett jämnt antal lappar. På det viset kan ingen ställa sig precis i mitten. (Reglerna säger att man inte får ställa sig mellan två siffror.)

Påståendena som ledaren presenterar ser likadana ut som de skulle ha gjort i Heta Stolen. Det ska vara en mening vars budskap deltagaren kan tycka stämmer mer eller mindre bra med ens egna värderingar.

Exempel på påståenden kan vara:

”Kärlek och sex hör ihop.” eller ”Tjejer har frihet att klä sig hur de vill.”

Fyra hörn

I en fyrahörnsövning får deltagarna välja handlingsalternativ i en påhittad situation. Ledaren börjar med att beskriva ett scenario som varje deltagare ska tänka sig in i – som huvudperson. När scenariot är presenterat ger ledaren fyra olika handlingsmöjligheter, representerade av rummets fyra hörn. När deltagarna fått höra samtliga alternativ går de till det hörn som bäst representerar det man skulle ha gjort i situationen.

Därefter låter ledaren de ”hörngrupper” som uppstått redogöra för sina resonemang. Inget hörn får vara ”mer värt” än något annat. Det är också viktigt att man som deltagare måste få ändra sig, alltså byta hörn. För att deltagarna inte ska vara låsta till ledarens lösningsformuleringar ska det fjärde hörnet alltid vara öppet för egna förslag.

När hörngrupperna fått säga varför de valde det hörn de gjorde, kan ledaren låta alla sätta sig igen för en eventuell diskussion.

Här följer ett exempel på ett scenario för en fyrahörnsövning:

Du har träffat en människa som du jättegärna vill ha sex med. Ni hamnar hemma i sängen hos någon av er. När det börjar hetta till ordentligt upptäcker ni att ingen av er har kondom med er. Vad gör du?

1. Jag har samlag utan kondom.
2. Jag springer ner till närmaste butik och köper kondomer.
3. Jag föresår att vi skall ta en kopp te istället.
4. Eget alternativ.

Nackdelar med metodövningarna

Sant eller falskt övningen och värderingsövningarna är bra metoder för att starta en öppen diskussion i grupper det finns dock vissa problem med dessa metoder. För det första finns det risk för att man befäster traditionella värderingar i stället för att vidga vyerna. Gruppträck kan göra att personer i gruppen inte vågar uttrycka sina åsikter om de är annorlunda än de som redan uttryckts i gruppen. Det kan också vara svårt för ledaren att inte styra samtalet för mycket och därmed signalera vad som är bra eller dåliga åsikter. Ledarens neutralitet

kan dock också vara ett problem. Man talar ibland om värderingsövningarnas anarki. Hur långt får ledaren låta gruppen fritt uttrycka sina åsikter om de exempelvis är uttryck för homofobi, rasism och sexism. Ledaren skall å ena sidan undvika att tillrättavisa deltagarna å andra sidan inte tillåta att någon i gruppen ger uttryck för åsikter som på något sätt kan vara kränkande för någon annan i gruppen. Detta kan vara en svår balansgång och om ledaren misslyckas med detta kan övningarna vara kränkande och istället för att vara stärkande leda till förtryck. Det är viktigt för ledaren att komma ihåg att skilja på fakta och värderingar. Ledaren skall alltid dementera felaktiga faktapåståenden. Att uppmärksamma gruppen på faktiska fakta kan vara ett sätt att tackla påståenden som är diskriminerande eller kränkande.

Informatörens checklista och val av ämnen

De ämnen som RFSU Stockholms informatörer måste ta upp under varje pass finns samlade i en sk checklista. För informatören kan det underlätta att ha denna konkreta och tydliga lista att utgå ifrån. Checklistan finns också för att alla elever skall få ungefär samma undervisning. Hur mycket utrymme varje ämne tar och på vilket sätt ämnet behandlas är olika från grupp till grupp. Informatören är relativt fri att utifrån checklistan själv planera informationspasset. Det som i en viss grupp bara omnämns kan väcka heta och långa diskussioner i en annan. Under ett pass ska dock samtliga punkter på något sätt behandlas. Varken elever, uppdragsgivaren eller informatören kan välja att stryka ett eller flera teman i checklistan, då dessa ingår i verksamhetens grund. Checklistan uppdateras vid behov i takt med förändringar i elevernas livsstil och rådande samhällstrender.

Checklistan är ett arbetsredskap för informatören men den fungerar även som bas för samtal med uppdragsgivarna om innehållet i passen. Eftersom personalen på de skolor RFSU Stockholm besöker inte får vara med under själva passet, erbjuder vi oss alltid att skicka checklistan till skolan samt att diskutera ämnen med skolpersonalen. Checklistans innehåll varierar för olika åldersgrupper men är likadan för tjejer och killar. Nedan följer RFSU Stockholms checklista för högstadiet och gymnasiet som gällde under tiden för observationerna.

Checklista

I skolor och på fritidsgårdar har RFSU Stockholms informatörer en grund som vilar på två punkter:

- En strävan mot att prata om, och föra en dialog kring de situationer unga befinner sig i.
 - Att ge svar på de frågor unga har.
1. Mycket kort presentation av informatören och RFSU.
 2. Allt ska genomsyras av en positiv och ickefördomande sexualsyn. Informatören ska dock vara tydlig med var gränsen går för ömsesidighet.
 3. I hela informationen ska det ligga en strävan mot att prata om sexualitet och exempelvis inte enbart heterosexualitet. De så kallade sexuella identiteterna ska dock tas upp i informationen.
 4. Sexualitet som njutning. Att göra det man tycker om och att säga nej till det som inte känns bra. Att förmedla en tilltro till den egna känslan.
 5. Om ömsesidighet. Vad är det? Hur känns det när sexualitet med annan människa är ömsesidig? Var går gränsen?
 6. Fysiologi: I åk 8 – åk 9 – betoning på förändringar som sker och den sexuella responsen. Gymnasiet – betoning på sexuell respons.
 7. Onani. Synliggörande och positivt bekräftande av den egna sexualiteten.
 8. Pornografi; att klara upp osanningar och diskutera syn på killar och tjejer i pornografin.
 9. Begreppet slampa/hora – kung ska diskuteras. Överlag: Vad får killar göra? Hur får killar vara? Vad får tjejer göra? Hur får tjejer vara?
 10. Prevention: Kondom (praktisk kondomkunskap). Information om akutmetoden. Med killar: faderskap. STD: motivera eleverna att gå och testa sig om dem har utsatt sig för smittrisk, då STD inte alltid har märkbara symptom.
 11. Abortdiskussion med fakta; Vad är en abort? Vart kan man vända sig om man blivit oönskat gravid?
 12. Vart kan man vända sig om man vill prata med någon eller bli undersökt?

Nedan följer en diskussion om de ämnen som finns i vår checklista. Detta är ett urval av ämnen – naturligtvis finns det andra ämnen som kan vara relevanta att ta upp i ett sex- och samlevnadspass. Huvudregeln är att välja ämnen som är aktuella för ungdomarna och deras situation. Man får inte glömma att

ungdomarnas tankar om sex och deras sexuella relationer inte alltid är de samma som för vuxna.

Tre grundläggande principer som bör genomsyra ett pass

En grundprincip för ett pass i sexualupplysning är att skapa förutsättningar för ungdomarna att kunna reflektera över olika värderingar. Detta är en viktig del i RFSU Stockholms sätt att bedriva sexualupplysning. Av erfarenhet vet vi att ämnen som porr, horrykten, ömsesidighet, etc. angår ungdomar som vi möter. Därför har vi också valt att ha dessa ämnen på vår checklista. Självklart finns det andra relevanta ämnen men på grund av tidsbrist måste vi göra en prioritering.

En annan grundprincip är att ge svar både på direkta frågor som kommer upp i gruppen och på frågor som inte ställs under det aktuella passet men som är vanliga och relevanta för åldersgruppen. Om ledaren inte kan svara på frågan skall hon eller han hänvisa vidare till exempelvis ungdomsmottagningen eller RFSUs frågelåda.

Den tredje grundprincipen är att utgå ifrån en positiv sexualsyn som innebär att man ser på sexuell njutning som någonting gott. Vi vill exempelvis bejaka den lustfyllda onanin och njutningsfulla möten mellan människor. Ökad kunskap kan förbättra förutsättningarna för njutning. Får man exempelvis veta vad onani är, kan man själv prova om det är något man tycker om. Detta är en del av sexualupplysningen. En positiv sexualsyn behöver inte betyda att man blundar för att sexualiteten kan ta sig uttryck som upplevs som obehagliga eller kränkande. Vi anser att det är viktigt att båda dessa aspekter får komma fram när man talar om sexualitet.

Det kan förvåna läsaren att skrivningarna om genus inte är starkare i checklistan och att ifrågasättandet av könsmönstren och heterosexualiteten som norm inte är en av grundprinciperna. Det beror på att principer växt fram innan kodifiering skett. Numera ingår detta som en av grundprinciperna för RFSU Stockholms arbete, (dock ej vid tidpunkten för dokumentationen vilket är det som beskrivs här).

Sexuella identiteter

Heterosexualitet, homosexualitet och bisexualitet är ord som beskriver sexuell identitet. Ledaren bör inte utgå ifrån att alla har samma sexualitet, dvs att alla i gruppen är heterosexuella. Det är viktigt att ledaren använder ord som tjej eller kille i stället för att hela tiden referera till exempelvis killar i en tjejgrupp, liksom att ledaren inte enbart refererar till vaginalsamlag när man pratar om att ha sex.

Om ledaren glömmer att inkludera alla eventuella sexuella läggningar i gruppen finns det risk för att de ungdomar som inte identifiera sig med normen inte tycker att informationen angår dem och slutar lyssna. Detta kan leda till att många ungdomar missar viktig information som t ex säkrare sex och samtidigt känner sig utanför. Hela passet skall istället syfta till att stärka den sexuella identiteten hos ungdomarna.

Detta betyder inte att det är ett måste att tycka att det är viktigt att veta vilken "kategori" man hör hemma i. Det väsentliga är att man känner sig trygg i sina känslor oavsett vilket kön de riktar sig mot (eller inte riktar sig mot), att man är bra på att känna vad man själv vill eller inte vill. Om man väljer att identifiera sig som homo-, bi- eller heterosexuell, skall man ha rätt att göra det och att bli respekterad för sitt val. För att detta ska vara möjligt är det viktigt att känslor

och tankar kring homo- hetero- och bisexualitet får komma upp i gruppen och att ledaren vinnlägger sig om att skapa en god stämning i gruppen där ingen känner sig utpekad.

Respekt och ömsesidighet

Att tycka om sig själv och känna sig värdefull är grundläggande för att människor ska må bra. Att lära sig att känna sin egen vilja och skilja den från andras förväntningar är en förutsättning för att kunna sätta gränser.

Ömsesidighet är ett centralt begrepp inom sexualitet och samlevnad som borde vara men inte alltid är självklart. Vi vill uppmuntra ungdomar att lita på sin egen "ja-känsla" men också påminna om att man har ett ansvar i mötet med en annan människa och att vara lyhörd för dennes signaler. Att respektera andras gränser är lika viktigt som att kunna sätta sina egna för att kunna skapa ett ömsesidigt möte.

I RFSU Stockholms sätt att se på ömsesidighet ingår alltså två beståndsdelar. För det första att det man gör känns bra och för det andra att det finns ett samtycke parterna emellan. Vi anser att båda aspekterna är lika viktiga. En sexuell situation skulle kunna uppstå där det finns ett samtycke, men där det inte känns bra för en själv, för den andra, eller för båda. Det kan exempelvis ske om man har sex utan att lyssna på sin egen (negativa) känsla. Anledningarna till att man inte gör det kan vara många och skall inte skuldbeläggas. I andra fall kan det tänkas att en part tycker att en viss sexuell situation känns bra, men inte tar hänsyn till hur det känns för den andra parten. I det fallet finns inget samtycke.

En utgångspunkt kan vara att ledaren läser upp en text som handlar om ämnet. Kanske handlar den om en fest där två personer har sex och den ena somnar. Naturligtvis är det inte okej att den vakne fortsätter, men varför? Att ledaren låter gruppen själv formulera skäl och argument är ett bra sätt att införliva tanken om ömsesidighet.

Att lita på sin "ja/nej-känsla" och att förstå ömsesidighet är något positivt och viktigt i alla mänskliga relationer och situationer. Sexualitet handlar ofta om starka känslor och om integritet. Därför är det av stor betydelse att tala om ömsesidighet i samband med sex. Denna insikt är bra att ha i arbetet som sexualupplysare.

Anatomi och fysiologi

Den anatomi och fysiologi som vi tar upp är främst sådant som skolan inte tar upp i biologiundervisningen. Biologiundervisningen talar inte om kroppens potential till egen och delad lust. Vi vill upplysa om att kroppen kan vara en källa till lust och njutning. Vi talar om vad som händer i kroppen vid sexuell upphetsning och hur det känns att vara kåt.

Därför fokuserar vi inte på reproduktion utan på den egna sexualiteten och den sexuella responsen. När det gäller flickor talar vi till exempel inte om menscykeln, havandeskap, äggstockarna eller livmoderns funktion. I stället försöker vi fylla de kunskapsluckor som ungdomarna de facto har samt svara på deras frågor om sitt kön. Ofta handlar det om konkreta frågor som storlek, färg och utseende på organet. Pojkarna har ofta frågor om erektion, sneda stånd och om eventuella knotttror (s k penila papler) som kan finnas vid ollonets kant. När det gäller den sexuella responsen hos killar ställs ofta frågor om erektion och utlösning. Inte sällan är det en nyhet för killarna att få ett namn på det sekret som många killar utsöndrar vid upphetsning (sekret från cowpers körtlar eller den s k kåtoljan).

Flickor har vanligen lite kunskap om kvinnans sexuella respons och sina yttre könsorgan eftersom båda dessa ämnen ofta osynliggörs i biologiundervisningen och det övriga samhället. De flesta tjejer har aldrig sett en annan flickas eller kvinnas underliv på nära håll, därför har hon ingen att jämföra med. Biologibokens bilder är för det mesta missvisande eftersom den inte påtalar variation och den mångfald som finns i könets form och färg. Många tjejer tror därför att de är onormala för att deras inre blygdläppar är olika stora och eller inte skära till färgen som i biologiboken. Klitoris utseende, att den är c:a tio centimeter lång och fortsätter inuti kroppen är nästan alltid en nyhet för tjejerna. Vidare är det få som känner till att skötet har lika många svällkroppar som mannens könsorgan och därför sväller avsevärt både i de yttre och inre delarna samt att slidan reser sig och blir längre vid sexuellupphetsning. Stora delar av den sexuella responsen hos tjejer är nästan alltid en nyhet. Det är viktigt att klargöra för tjejerna att deras kroppar är till för dem själva.

Många flickor är starkt påverkade av bl. a. mediernas bild av kvinnans kropp som objekt i stället för subjekt. Detta märks även när det gäller flickornas kunskaper. Alla tjejer vet exempelvis att det som händer med killens könsorgan när han blir sexuellt upphetsad kallas erektion. Däremot vet inte tjejerna att det kallas att få lubrikation när de själva blir sexuellt upphetsade.

Framförallt vill vi förmedla en positiv inställning till den egna kroppen. Den är något fint, värd att tycka om. Har man detta perspektiv när det gäller anatomi och fysiologi är det, förutom att ge kunskap om hur kroppen förändras i tonåren, också viktigt att belysa lusten och hur den påverkar kroppen. På detta sätt tror vi att vi stärker ungdomarnas självkänsla och respekt för sin kropp. Att bejaka nyfikenheten på sin egen kropp är centralt och viktigt i preventivt syfte.

Onani

Onani är en viktig del av ungas och vuxnas sexualitet och är därför ett självklart ämne i våra pass. Många ungdomar har frågor om onani och det är viktigt att besvara dessa frågor. I samtalet om onani vill vi bekräfta onanin som något positivt och lustfyllt. Vi talar om onanin som ett vanligt sätt att ha sex på. Därför tar vi ofta upp onanin i samband med t ex kåthet, lubrikation eller stånd.

Onani är ett ämne som vanligtvis skiljer sig mellan kill- och tjejgrupper vad gäller både frågor och attityder. I killgrupper finns ofta en grundläggande positiv inställning till onani, onani är något som man pratar öppet om, medan det i tjejgrupper kan vara i det närmaste tabu att tala om onani på ett bejakande sätt. En tjej kan t ex säga: "Ja, jag gör det ifall inte!", eller "Vad vet jag om det!?" För en kille skulle det däremot vara otänkbart att säga att han inte gör det även om han inte heller säger att han gör det.

Även om myter om biverkningar eller skador på grund av onani inte är särskilt vanliga så förekommer de fortfarande. Om sådana frågor ställs så måste de redas ut. En vanlig fråga är om det inte finns en övre gräns för hur ofta det är "normalt" att onanera.

Porrr

Porrr är något som nästan alla unga kommer i kontakt med idag. Genom betal-tv och Internet är den lättillgänglig för de flesta. Porrr väcker många frågor hos eleverna – alltifrån frågor om den egna kroppen, till tankar kring synen på kvinnor och män. Dessutom kan det som eleverna känner inför bilderna upplevas på många olika sätt. Ibland upplevs de som upphetsande ibland mot-

sägelsefullt och obehagligt. Det är viktigt att ge utrymme för dessa tankar och känslor och ge ungdomar möjlighet att diskutera vad de har sett.

Vi vill ge ungdomarna möjlighet att själva reflektera över porren, vilka som är de grundläggande dragen i en porrfilm och vilka värderingar som finns bakom. Vi låter ungdomarna diskutera hur männen respektive kvinnorna är i porren, hur de ser ut och vad de gör.

En tänkbar ingång till detta ämne är att i en värderingsövning säga påståendet "porr kan vara bra" och/eller "porr kan vara dåligt". Följdfrågorna kan bli "vad kan vara bra/dåligt?" Sedan kan man spinna vidare på ungdomarnas tankar.

Könsroller

Både ledaren och ungdomarna måste hela tiden förhålla sig till könsrollsmönstren eller genusförväntningarna. Detta beror såväl på de rådande könsrollerna i samhället som på de specifika genusreglerna som uppstår i skolan. Ryktesspridning och hur killar och tjejer får vara sexuellt eller hur mycket plats de får ta, är exempel på sådana fenomen.

Vi tror inte att det finns en "naturlig" manlighet och kvinnlighet. Vi förmedlar därför synen att man kan – och bör – förändra orättvisor och regler som skapar ojämlikhet mellan tjejer och killar.

Det finns många aspekter att tala om när det gäller könsroller. Vi har valt att utgå ifrån vad tjejer respektive killar får göra sexuellt. Vi vill göra ungdomarna uppmärksamma på vilka mekanismer som begränsar deras utrymme och hur de själva (och de vuxna) upprätthåller dessa gränser. Ofta är detta saker som många inte reflekterat över med perspektivet att det faktiskt inte behöver vara så på det sätt det är.

En ingång till att tala om könsroller kan vara följande påstående i en värderingsövning: "Det är vanligt att tjejer får rykten" eller "det finns slampor". Dessa påståenden brukar sätta igång debatter både i kill- och tjejgrupper. Att sexuellt aktiva tjejer kallas horor eller slampor och att sexuellt aktiva killar kallas bockar, kungar eller players är idag norm. Ungdomarna är mycket medvetna om att detta beror på att tjejer och killar har olika stort utrymme för sin sexualitet och att det inte råder jämlikhet mellan könen. Dock kan det vara mycket komplicerat att diskutera varför det ser ut på det här viset och om det går att göra något åt det. Se vidare kapitlen *Horan och Bocken* och *Hor- och bock-systemet*.

Preventivmedel och könssjukdomar

När det gäller preventivmedel och könssjukdomar betonar vi rätten till att skydda sig och sin kropp. Målet är att stärka och motivera ungdomarna att skydda sig och att gå och testa sig om de har haft oskyddat samlag.

Varje pass innehåller kondomkunskap. Många ungdomar använder inte kondom på grund av genans, glömska, bristande teknik eller okunskap. Med hjälp med en så kallad tränis (en stiliserad penis av trä) visar vi konkret hur man trär på en kondom. Vi talar också om hur man bäst förvarar kondomer och vilka sorter som finns. Vi delar ut var sin kondom till ungdomarna för att de skall få känna på och utforska dem. Tanken är att om man är van vid kondomer så blir det inte lika pinsamt eller svårt att använda dem om situationen skulle uppstå.

Det kan finnas många tankar och funderingar kring kondomen, till exempel om ansvar och hur man kan ha dem till hands. I killgrupper pratar vi om att det

är det enda preventivmedlet som killar har tillgång till. Vi vill framhäva kondomen som ett skydd mot både oönskade graviditeter och många könsjukdomar.

Vi förklarar också vad akutmetoden eller ”dagen efter-piller” är och hur de fungerar. Numera är dessa piller receptfria vilket vi informerar ungdomarna om.

Våra pass innehåller inte någon personlig rådgivning, Därför är vi mycket noga med att tala om för ungdomarna vart de kan vända sig om de behöver råd när det gäller preventivmedel eller vill testa sig för eventuella könsjukdomar. Vi svarar dock på många frågor om könsjukdomar och hur dessa smittar.

Abort

Abort är en fråga som berör de unga. Vi värnar om rätten till abort och talar med ungdomarna om abort som en möjlighet om man blivit oönskat gravid. Vår betoning ligger på vart man kan vända sig om man vill tala om eller göra abort samt att de personer man vänder sig till har tystnadsplikt. Tankar på om det är rätt eller fel dyker ofta upp i diskussionen om abort. Vi talar om individens beslut men också om att respektera andra människors val. Till exempel kan någon tycka att abort inte är ett alternativ för egen del samtidigt som man accepterar att andra människor känner annorlunda.

För en del tjejer är abort en erfarenhet som de redan har med sig. En del mår dåligt efteråt, många andra är lättade och mår bra.

Många killar har känslor och tankar kring abort. Det kan handla om en känsla av utanförskap i beslutet, om ansvar, eller om rädsla för att bli pappa.

Att hänvisa vidare

Våra informatörer är sexualupplysare, inte rådgivare. Därför är det viktigt att informera ungdomarna om vart de kan vända sig om de har personliga frågor, vill ha preventivmedel, testa sig eller vill bli undersökta.

RFSUs Referenslista

- för skolpersonal på högstadiet och gymnasiet och andra som arbetar med unga i samma ålder

RFSU har också öppnat en ny skolsajt med bland annat faktaarkiv, sexualpolitik, tips på utbildningar i sexualupplysning och materiallistor för metod, litteratur och film. Gå till www.rfsu.se/skolsajt.

Allt är möjligt, en handbok i mediekritik (Bok)

Beställningsadress: Sveriges Tidskriftsverkstäder, Södra Förstadsgatan 18, 211 43 Malmö

fax: 040-780 84

e-post: fsv@ltv.se

ISBN 91-973396-1-X

Allt är möjligt handlar om att ifrågasätta den rådande normen inom media och de stereotypa bilderna av kvinnligt respektive manligt. Boken diskuterar ideal och skönhetsens höga pris och bristen på motbilder i media. Handboken ger även konkreta förslag på aktioner. Förslagen är bra och konstruktiva och kan användas i olika sammanhang och ämnen. Budskapet är kort och gott: "Allt är möjligt".

Barbie på barrikaderna (temanummer av tidskrift)

Ungdomstid nr 2 1997

Utgivare: Ungdomsstyrelsen, Box 17801, 118 94 Stockholm

Beställning: Ungdomsstyrelsen tel 08-462 53 50 eller

Fritzes kundtjänst tel 08-690 91 90

Ett nummer av ungdomstid som tar upp olika bitar om ungdomar och jämställdhet. Numret bygger på längre artiklar av forskare och samhällsdebattörer som tar upp ämnen som "Killar blir casanovor och flickor får dåligt rykte", "Den goda manligheten – finns den?" och "Statistik – fakta om ungdomar". Artiklarna kan plockas ut var för sig och användas både som underlag för skolpersonal och som fakta- och diskussionsunderlag i undervisningen.

Begripa, att förstå hivinfektion (Skrift)

Folkhälsoinstitutet, Noaks Ark – Röda korset

Beställning: Aidsjouren på Noaks Ark-Röda korset, tel 020-78 44 40 eller

Folkhälsoinstitutets distributionstjänst fax: 08-449 88 11

En broschyr som tar upp grundläggande fakta om hiv och aids. Där finns information om vad hiv och aids är för något, hur det upptäcktes, hur det smittar och inte smittar, hiv epidemin i världen osv. Broschyren ingår i en broschyrserie om hivinfektion.

Bimbobakslaget (Bok)

Författare: Kristina Tulin, Jenny Östergren

Tiden bokförlag, Box 2052, 103 12 Stockholm

www.raben.se/tiden

ISBN 91-88876-91-8

En bok om skönhetsideal, kvinnobilder, mode och media. Boken tar upp kvinnors skönhetsideal som en del i ett könsförtryck och allt mellan plastikoperationer,

fröken Sverige-tävlingar och grabbtidningar får plats. En tankeväckande och användbar bok att använda som diskussionsunderlag.

Bleck (Tidskrift)

www.ordfront.se/bleck

Bleck är en feministisk tidning som skapades som ett svar, eller en motbild, av tjej-tidningar som Vecko Revyn. Den är analytisk, rolig, arg och tankeväckande. Den kommenterar, analyserar och skriver om olika artiklar och händelser i media på ett många gånger lättförståeligt och självklart sätt. Den kan med fördel användas som diskussionsunderlag i undervisningen, speciellt de första numren som gavs ut då tidningen fortfarande var ett fanzine.

Bläck på mina fingrar (Bok)

Folkhälsoinstitutet, 103 52 Stockholm

Beställning Tel: 08-5661 35 98 www.fhi.se

En diktsamling med dikter inskickade till ungdomstidningen Glöd. Det är arga, längtande, roliga, allvarliga, långa och korta dikter som inkommit till Glöds dikt-sida. Det är dikter att känna igen sig i och att inspireras av. En bra bok att använda sig av i sex- och samlevnadsundervisningen.

De fem härskarteknikerna (Skrift)

ROKS box 195 17, 104 32 Stockholm

Fax 08-612 73 25, tel 08-442 99 30

Häftet tar upp Berit Ås fem härskartekniker som en del i den maktojämlighet som finns mellan kvinnor och män. Varje härskarteknik finns förklarad kortfattat med tydliga exempel. Häftets exempel är tagna ur vuxnas verklighet men är lätta att göra om till ungas vardag. Ett bra häfte att använda som utgångspunkt i faktaför-medling och diskussioner kring konkreta frågor om makt, sexualitet, känslor och rättigheter.

Du! Vem!? Jag? (Bok)

Författare: Unni Drougge, Elisabeth Olsson

Utgivare: Värdegrundsprojektet, Utbildningsdepartementet tel 08-405 10 00

Finns även tillhörande OH-bilder samt ett häfte som presenterar materialet

ISBN 91-630-8797-9 art.nr U99.027

Boken innehåller händelserika och uttrycksfulla bilder med tillhörande korta dialoger som är tänkta att utgå från situationer och frågor som man känna igen sig i. De väcker tankar och känslor och inspirerar till samtal om bl a sexualitet, känslor, könsroller och rasism. Alla texter är dock inte lika bra och trovärdiga, men det finns flera att plocka ut i undervisningen.

Egalias döttrar (Bok)

Författare: Gerd Brantenberg

Pax förlag, Prisma

ISBN 91-518-2043-9

OBS! Slut på förlaget. Finns på antikvariat och på bibliotek.

En roman som vänder upp och ned på språket och världsbilden där maktrelationen mellan män och kvinnor är omvänd. Exempelvis så är kvinnorna chefer, männen hemma med barnen och bär ph(penishållare) och rosetter i skägget för att behaga kvinnorna. Genom att följa en familjs vardag och samtal i Egalia blir vårt samhälles rådande könsmaktstruktur och normativitet tydligt. Boken kan med fördel

användas i ämnet svenska och ligga till grund för diskussioner kring språkets innebörd och användning. Romanen är även en utmärkt utgångspunkt i samhällskunskap då belyser både hur kön och sexualitet skapas och återskapas i samhället.

En hemlighet? (Skrift)

Utgivare: Lafa (landstinget förebygger aids, box 4402, 102 68 Stockholm)

Beställning: Fax: 08 – 571 780 90

En bok om kvinnans kön som är rikt illustrerad med svartvita foton och texter i form av fakta och dikter. Texterna behandlar alltifrån lust och olust till menstruation och kondom. Boken belyser ordet fitta som i många sammanhang har en negativ laddning men ursprungligen är ett livskraftigt ord, vilket ska uppmuntra kvinnor till att benämna sitt kön och känna glädje, lust och stolthet. Kan med fördel användas för samtal och diskussion i mindre tjejgrupper.

En riktig kvinna, om biologism och könsskillnad (Bok)

Författare: Sara Arrhenius

Förlag: Atlas, Drottninggatan 83, 111 60 Stockholm

ISBN 91-89044-28-2

En kritisk essä som diskuterar dagens bild av manlighet, kvinnlighet och biologi. Den ifrågasätter biologismens trovärdighet och visar hur föreställningar om könsskillnad har ett samband med förändringar i samhället i stort att göra. Boken tittar främst på medias bilder av kön och författaren breddar även resonemang och visar på att vi i samhället idag förklarar olika mänskliga fenomen som t ex klasskillnader, arbetslöshet och kriminalitet med biologiska skillnader istället för kultur. Boken är mycket användbar som underlag för skolpersonalen men även direkt i undervisningen på främst gymnasiet.

Erfarenheter och egna val, en bok om abort (Bok)

Redaktörer: Barbro Gustavsson, Gisela Helmius, Lena Lennerhed, Elisabeth Persson.

Förlagshuset Gothia, box 151 69, 104 65 Stockholm

Beställning: Tel 08-462 26 70 Fax 08-462 03 22

e-post: info.gothia@verbum.se www.gothia.nu

ISBN 91-7205-296-1

En bok som sakligt och allsidigt belyser den s k abortfrågan. Boken skrivs av en rad sakkunniga personer som belyser abort ur olika perspektiv såsom t ex kvinnors egna berättelser om erfarenheter och val, sexualitet och abort, röster ur historien, internationella förhållanden samt etiska, religiösa och juridiska aspekter. Boken är mycket användbar i undervisning då vissa kapitel kan lyftas ut som faktaunderlag och andra lämpar sig som diskussionsunderlag. En bok som både berör, ger fakta och stimulerar till diskussion.

Ett hjärta i jeans och andra texter av tjejer om tjejers grejer (Bok)

Författare: Emma Janke, Maria Jönsson, Erika Sörensson, Fanny Ambjörnsson, Siri Ambjörnsson

Alfabeta Bokförlag AB, box 4284, 102 66 Stockholm

ISBN 91 7712 771 4

Boken innehåller just "texter av tjejer om tjejers grejer". Författarna vill visa att en del saker är individuella och andra gemensamma och att det är mycket runt omkring som påverkar ens självbild och självförtroende. Ämnen som berörs är bl a kärlek, kroppen, ideal, sex, mat, relationer och vänskap. Boken är mycket användbar både som individuell läsning och som diskussionsunderlag.

Fittstim (Bok)

Författare: Linda Norrman Skugge, Belinda Olsson, Brita Zilg

Bokförlaget DN

Beställning: www.bokforlagetdn.com

Boken bygger på berättelser av kända och okända kvinnor från skoltiden. En mängd ämnen berörs och problematiseras, alltifrån könsroller, sexualitet och längtan, till ätstörningar, våld och kamp. Berättelserna är personliga och utgör en god överblick över unga kvinnors situation och de frågor som präglar både vardagen och livet i stort. Enskilda avsnitt kan användas som underlag för diskussioner och som inspiration till att skriva egna berättelser.

Flickor och sexualitet (Skrift)

RFSU, Box 121 28, 102 24 Stockholm

Beställning: Tel 08-692 07 74/75 fax 08-653 34 11

Skriften innehåller korta kapitel om att längta och fantisera, bli ihop, vara kär, att hitta sig själv sexuellt och om kåthet, onani, erogena zoner, preventivmedel och mycket mer. Det är ett behändigt format för utdelning och de olika kapitlena kan fungera som ingångar för diskussion eller faktaförmedling.

Glöd (Tidning)

Folkhälsoinstitutet, Glöd, 120 88 Stockholm

Beställning: Fax 08-449 88 11 eller e-post: glod@strd.se www.glod.com

En tidning som riktar sig till ungdomar mellan 13 och 19 år. Den handlar om allt möjligt som känns viktigt som t ex sexualitet, självförtroende, identitet och vänskap. Tidningen är rak och skriven på ett avslappnat sätt och har allt från längre reportage till frågespalter. Tidningen har olika reportage som man kan känna igen sig i, som kan beröra och som kan stimulera till diskussion

Hearing om homosexuella och barn (Skrift)

Folkhälsoinstitutet, 103 52 Stockholm

Beställning: Folkhälsoinstitutets distributionstjänst Fax 08-449 88 11 e-post:

fhi@strd.se www.fhi.se

Skriften innehåller en sammanfattning av forskning om homosexuella och barn och bl a mycket referensmaterial. Det finns även en diskussion mellan forskare och politiker kring frågor som rör homosexuella och barn. Det finns mycket att plocka ut och ha som faktabas i undervisningen men även delar som fungerar som underlag till diskussioner på främst gymnasiet.

I väntan på liv (Bok)

Författare: Marika Kolterjahn

Marika går i ettan på gymnasiet och ingenstans känner hon att hon kan vara sig själv och känna sig som hemma. Helst skulle hon vilja vara som andra och passa in och bli kär i en kille. Så småningom förstår hon vad hon faktiskt känner, att hon är förälskad i en tjej. En bok som handlar om att söka sin identitet och att så småningom hitta den och växa. En bok om kärlek, om att längta, om att ha en relation och att hitta sig själv.

Kvinnlig könsstympning (Skrift)

RFSU, Box 121 28, 102 24 Stockholm

Beställning: www.rfsu.se/material

Skriften är en sammanställning av material om kvinnlig könsstympning. Den tar bland annat upp vad könsstympning är för något, dess utbredning, om lagen i Sverige och om traditioner. Texten ger en bra faktabas att använda i undervisning.

Kunskap och känslor, perspektiv på hiv och aids (Bilaga till tidning)

Utgivare: Folkhälsoinstitutet, HIVaktuellt, 103 52 Stockholm

Bilaga till Hivaktuellt nr 5, 6 2000, finns även som CD-skiva och kassett

Beställning: Folkhälsoinstitutets distributionstjänst, Fax: 08-449 88 11 e-post fhi@strd.se www.fhi.se

Häftet tar upp faktainformation, statistik och årtal om hiv och aids, enskilda unga personers tankar och människors berättelser, var man kan testa sig för hiv m.m. Det är ett häfte om hiv och aids som är skrivet och illustrerat på ett sätt som stimulerar till reflexioner, diskussioner och sökande efter mer kunskap. Häftet som finns på CD-skiva och kassett är i första hand tänkt till ungdomar som är dyslektiker. Men även synskadade kan ha glädje av det inspelade materialet.

Kärlek eller ingenting (Skrift)

RFSU, Box 121 28, 102 24 Stockholm

Beställning: www.rfsu.se/material

Häftet tar upp olika ämnen som rör sexualitet som RFSU arbetar med och fungerar som en presentation av vad RFSU anser är viktiga frågor. Ämnena eller frågeställningarna tas upp i små resonerande texter eller frågeställningar och berör bl a njutning, rädsla, media och att göra val. Flera av avsnitten fungerar mycket bra som diskussionsunderlag.

Kärlek, om homosexualitet (Skrift)

Folkhälsoinstitutet, 103 52 Stockholm

Beställning: Folkhälsoinstitutets distributionstjänst, fax: 08-449 88 11 e-post fhi@strd.se www.fhi.se

En broschyr till ungdomar om bi- och homosexuella relationer. Den har en liten "introduktionstext om bi- och homosexualitet och unga människor berättar i små korta avsnitt om sig själva, sina tankar kring förhållanden, kärlek och homo- och bisexualitet. En broschyr att diskutera och reflektera över.

Kärleksboken (Bok)

Författare: Lilian Edvall, illustrerad av Cecilia Torudd

Bonnier Carlsen Bokförlag, Box 1315, 111 83 Stockholm

ISBN 91-638-3357-3

I boken berättar ungdomar själva. Den behandlar frågor och tankar om bl a puberteten, "första gången", anatomi, onani, preventivmetoder, kärlek och växandet. Boken riktar sig till både tjejer och killar. Avsnitten om preventivmedel och sexuellt överförbara sjukdomar är områden som hela tiden ändras allt eftersom forskningen gör framsteg. Detsamma gäller telefonlistan längst bak.

Kärlek i ett annat land – om sexualitet och samlevnad i Sverige (Skrift)

Folkhälsoinstitutet, 103 52 Stockholm

Beställning: Folkhälsoinstitutets distributionstjänst, fax: 08-449 88 11 e-post:

fhi@strd.se www.fhi.se

En broschyr som riktar sig till invandrare och handlar bl a om svenskars syn på kärlek och sexualitet och om svenska "företeelser" inom mycket som rör sex- och samlevnad. Broschyren är skriven på lätt svenska och är bra att ha som diskussionsunderlag i mindre grupper.

Kärlek känns! förstår du - samtal om sexualitet och samlevnad i skolan (Bok)

Referensmaterial av skolverket

Författare: Erik Centervall

Beställning: Liber Distribution, Publikationstjänst, 162 89 Stockholm Tel 08 – 690 95 76, fax: 08 – 690 95 50

Beställningsnummer: 95:142

ISBN 91-91-88565-71-8

Syftet med boken är att ge en bild av tonårsvärldens tankar, känslor och frågor, samt att öka kommunikationen mellan unga och vuxna. Det är en samling fakta och synpunkter, vilka berör det som många upplever som det mest betydelsefulla; kärlek, sexualitet, samhörighet och familj. Boken ger förslag på olika tänkbara samtal kring dessa frågor. Olika texter i boken kan även med fördel användas direkt i undervisningen som t e x diskussionsunderlag

Lathund om sex (Skrift)

RFSU, Box 121 28, 102 24 Stockholm

Beställning: Tel 08-692 07 74/75 fax 08-653 34 11

Skriften finns även för synskadade och på kassett.

Skriften innehåller korta kapitel om vad sex kan vara, hur man kan ha sex, sexuella ord, om könsorganen, erogena zoner, preventivmedel och mycket mer. Det är ett behändigt format för utdelning och de olika kapitlerna kan fungera som ingångar för diskussion eller faktaförmedling.

Manual (Bok)

Författare: Jerker Jansson och Jesper Lindau

Tiden förlag, box 2052, 103 12 Stockholm Info.tiden@rabens.se

ISBN 91-88877-13-2

En bok för killar om sex och sånt som har med sex att göra. Boken innehåller både fakta, intervjuer och berättelser. Den tar upp ämnen som t ex killars och tjejers fysiologi, mansrollen, att vara kär, att vara nyfiken, pornografi, att ha sex med tjejer, att ha sex med killar och mycket mer. Boken är skriven på ett rakt och många gånger roligt sätt. Den har ett personligt tilltal och fungerar bäst som enskild läsning.

Några kärleksfulla råd (Skrift)

RFSU, box 121 28, 102 24 Stockholm

Beställning: www.rfsu.se/material tel 08-692 07 74/75

En liten skrift med frågor och svar om kondom och lite fakta om könssjukdomar.

Och likväl rör hon på sig (Bok)

Författare: Charlotte Cederlöf

Månocket, box 2255, 111 30 Stockholm

ISBN 91-7643-245-9

Anna är 14 år och det är kompisar, sprit, prata i telefon, vara ute och prata om killar som gäller. Och så Johan som går i nian. En roman som är en humoristisk men även allvarlig skildring av hur det kan vara när man både är barn och vuxen på samma gång och funderar på "första gången", knäppa föräldrar och fritidsgårdens fredagsdisco. En bok att känna igen sig i och att diskutera.

Om abort (Skrift)

RFSU, box 121 28, 102 24 Stockholm

Beställning: www.rfsu.se/material

En skrift om abort som innehåller fakta och förklaringar till abortproblematiken och dess historia, statistik samt abort som en politisk och etisk stridsfråga. Den tar även upp fakta om den svenska abortlagen, hur en abort går till och vem och hur många som gör abort och hur abortlagstiftningen ser ut i världen. En användbar sammanställning att använda i undervisning.

Om preventivmedel (Skrift)

Folkhälsoinstitutet, 103 52 Stockholm

Beställning: Förlagshuset Gothia, tel: 08-462 26 70, fax: 08-462 03 22

Broschyren finns även inläst på kassett

En broschyr om preventivmedel och preventivmetoder som går igenom med kort inledning, fakta om säkerhet, fördelar, nackdelar och tillgänglighet. En broschyr att ha som faktaunderlag i undervisning.

Pojkar och sexualitet (Skrift)

RFSU, Box 121 28, 102 24 Stockholm

Beställning: Tel 08-692 07 74/75 fax 08-653 34 11

Skriften innehåller korta kapitel om att längta och fantisera, att bli ihop, vara kär, pornografi, kåthet, onani, erogena zoner, preventivmedel och mycket mer. Det är ett behändigt format för utdelning och de olika kapitlena kan fungera som ingångar för diskussion eller faktaförmedling.

Preventivmedel för akut behov (Skrift)

Folkhälsoinstitutet, 103 52 Stockholm

Beställning: Förlagshuset Gothia, tel: 08-462 26 70, fax: 08-462 03 22

Information om det som brukar kallas dagen-efter-piller eller akut-p-piller. En broschyr som går bra att ha som faktaunderlag i undervisning.

Omtanke (Skrift)

Folkhälsoninstitutet, 103 52 Stockholm

Beställning: Folkhälsoinstitutets distributionstjänst, fax: 08-449 88 11 e-post:

fhi@strd.se www.fhi.se

En skrift som ger fakta om smittskyddslagen och om hiv/STD såsom smittvägar, symptom och behandling. Broschyren är främst riktad till invandrare men fungerar bra som faktabas till alla ungdomar. Det här är den enda broschyren om STD med information om smittvägar.

Praktika för analsex (Skrift)

RFSU, box 121 28, 102 24 Stockholm

Beställning: www.rfsu.se/material

En skrift som är framtagen efter alla frågor från kvinnor och män som undrar hur man gör om man vill ha analsex. Den sammanställer fakta och råd i en rak och informativ praktika för analsex.

RFSU-boxen

RFSU, box 121 28, 102 24 Stockholm

Beställning: www.rfsu.se/material tel 08-692 07 74/75

RFSU-boxen innehåller olika preventivmedel och skrifter och broschyrer från RFSU och Folkhälsoinstitutet. Den är tänkt att användas bl a i undervisnings-sammanhang.

Spelar Roll (Bok)

Författare: Hans Olsson, 1993

Alfabeta Bokförlag AB, box 4284, 102 66 Stockholm

ISBN 91 7712 785 4

En ungdomsroman som handlar om att vara ung kille och homosexuell och bland annat om den känslomässiga sårbarhet som råder i processen av att lära känna sig själv och acceptera den man är.

En roman om att längta, att vara förälskad, att känna sig utanför och att hitta sig själv. Boken kan användas som diskussionsunderlag i alla ämnen som berör normer och människans livsvillkor i samhället såväl som i relationer

Rättigheter, sexualitetens betydelse för hälsa och välfärd – en analys från RFSU (Skrift)

RFSU, box 121 28, 102 24 Stockholm

Beställning: www.rfsu.se/material

Skriften tar upp betydelsen av sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter och belyser sambandet mellan sexualitet och samhällsproblem i världen. Den innehåller fakta och siffror om bl a abortlagstiftning, barnadödlighet, hiv och prostitution och den innehåller övergripande analyser om t ex rätten att ha kontroll över sin sexualitet, levnadsvillkor och fattigdom. Skriften lämpar sig bra som faktabas och diskussionsunderlag i undervisningen i främst gymnasiet.

Stora fula ordboken (Bok)

Författare: Bengt G. Dagrin

Carlsson Bokförlag, Stora Nygatan 31, 111 27 Stockholm

ISBN 91 7203 270 7

Kan inte beställas, men kan finnas kvar i bokhandeln.

"Ett ord kan i sig varken vara fult eller fint. Ett ord har bara den innebörd som en talare eller lyssnare ger det. De fula orden föds ur de fula tankar som vi människor häftar vid dem." (Dagrin 1985) Detta är författarens utgångspunkt för den "Stora fula ordboken", vilken försöker ge en mer heltäckande bild över ämnena sex, snusk och kön. Det är kort sagt en kombinerad "ful" ordbok och uppslagsbok i sex. Den är samtidigt rolig, innehållsrik och utmanar olämpligheten i vissa "fula" ord.

Tjejers bok om makt (Skrift)

Ungdomsstyrelsen, 110 17 Stockholm

Beställning: www.ungdomskanalen.nu/tjejmakt

En broschyr som vänder sig till unga kvinnor och män som behöver bli medvetna, påmind, arga, förvånade, få bekräftelse, eller få argument i debatten om kvinnors inflytande. Ordet makt definieras och tas upp i ett genusperspektiv. Bristen på makt för tjejer går som en röd tråd genom häftets illustrationer och texter. Broschyren synliggör könsmaktordningen och hur man kan förändra den. Broschyren är lätt att dela ut pga dess "fickformat".

Tjejjour-skunskap – handbok för er som vill arbeta med tjejer (Bok)

Stockholms tjejjour, box 4052, 102 61 Stockholm tel 08-644 40 45

www.stockholmstjejjour.nu

ISBN 91-630-9505-x

Första delen av boken innehåller kapitel om bl a tjejers vardag, om härskartekniker, makt och våld och utseendefixering. Det är korta kapitel som kan lyftas ut och med fördel användas som diskussionsunderlag.

Boken är skriven för alla som är intresserade av tjejverksamhet i någon form, men den är särskild inriktad på tjejjoursverksamhet, vilket resten av boken i stort handlar om.

Vad vet jag om HIV och aids

Författare: Lars Moberg

Alhambras PocketEncyklopedi/15, 2000

ISBN 91-88992-34-9

En omfattande och lättförståelig bok som tar upp allt man vill veta om hiv och aids. Kapitlen tar bl a hivpidemins historia och nutid, om själva viruset och infektionens förlopp, hur hiv sprids och om behandlingar.

Var så god – makt, kön och media (Bok)

Författare: Karin Ekman

Rabén Prisma, 1998

ISBN 91-518-3447-2

En bok skriven till unga om hur medierna, inkluderat reklamen, återger en ojämn maktfördelning mellan könen. Författaren menar att medierna genom att sätta dagordningen och forma omvärldsbilden tar ifrån unga kvinnor deras möjlighet att ta makten över sig själva. Ämnen som tas upp är bl a flickmakt á la Spice Girls, könsdiskriminerande reklam, unga kvinnliga krönikörer som garanti mot påhopp om mansdominans och om tjejtidningars makt. En bok som väcker tankar och manar till diskussion.

Xiriirka Aadaneka (Skrift)

Lafa (Landstinget förebygger aids), box 4402, 102 68 Stockholm

Beställning: Tel: 08-517 770 00fax: 08-517 780 90 www.lafa.nu

Skriften är en översättning till somaliska av "mellan människor" som är ett diskussionshäfte om sex- och samlevnad i Sverige och världen. Skriften är tänkt att fungera som en nyckel till svenska värderingar, normer, seder och bruk vad gäller t ex kärlek, sexualitet, nakenhet och föräldraskap. Den fungerar både som information och diskussionsunderlag.

X-märkt, flickornas guide till verkligheten (Bok)

Författare: Kristina Thulin, Jenny Östergren

Rabén & Sjögren Bokförlag, box 45022, 104 30 Stockholm

Raben-sjogren@rabens.se

En bok som behandlar många ämnen där författarnas och andra unga kvinnors erfarenheter blandas med fakta och ett och annat råd. Utseende, sex, stress, arbete och utbildning är teman som tas upp och kan fungera som diskussionsunderlag i undervisningen. Sexavsnittet är dock undermåligt och boken osynliggör helt lesbiska.

Filmer:

Beautiful Thing

Triangelfilm Video

engelsk spelfilm, 1995

Speltid 90 min

En film om tre kompisar i tonåren en het sommar och om homosexuell kärlek. En film som handlar om det underbara, svåra och känsllosamma som kan hända under ungdomstiden som bl a tar upp kärlek, sexualitet, relationer till sina föräldrar samt omgivningens och de egna fördomarna kring manlig homosexualitet. En bra spelfilm som berör och kan användas som underlag för diskussioner.

Fucking Åmål

Memfis Film AB

Svensk spelfilm, 1998

Speltid: 90 min

Filmen handlar om ungdomstiden i en småstad och allt underbart men även svårt som man kan uppleva under tonåren. Huvudtemat i filmen är kvinnlig homosexualitet och omgivningens och de egna reaktionerna kring känslor och sexualitet som avviker från normen. Den berör ämnen som mobbning, längtan, kärlek och alkohol. En bra spelfilm som kan användas som underlag i klasser för att ta upp specifika ämnen eller belysa tonårstiden i sig.

Invigningen

RFSU, Lafa

Svensk kortfilm/undervisningsfilm, 1999

Speltid 16 min

Distribution: FILMO AB, Hammarbys Fabriksväg 29 – 31, 120 33 Stockholm

Tel: 08 – 55 600 600 Fax: 08 – 55 600 601 e-post: info@film www.film.se

Filmen ingår i serien "Möten och kulturgränser" och handlar om Victor vars far tar med honom till en prostituerad på hans femtonårsdag som invigningsritual till vuxenlivet. Filmen väcker frågor på vilket sätt vuxna kan och bör bekräfta sitt barns sexualitet.

Kärlekstunneln

RFSU, Lafa

Svensk kortfilm/undervisningsfilm, 1999

Speltid 9 minuter

Distribution: FILMO AB, Hammarbys Fabriksväg 29 – 31, 120 33 Stockholm Tel: 08 – 55 600 600

Fax: 08 – 55 600 601 e-post: info@film www.filmo.se

Filmen ingår i serien "Möten över kulturgränser" och är en mytologisk gestaltning i modern tappning av en tonårspojkes drömmar och fantasier och önskan om närhet och relation. Gränserna mellan verklighet och fantasi suddas ut och väcker funderingar i en tonårspojke. Filmen är tänkt som diskussionsunderlag i skolan och en kort handledning medföljer i fodralet

Lust och olust

Kappel produktion

Svensk kortfilm/undervisningsfilm, 2000

Speltid 38 min

Beställning: Filmcentrum! Distribution@filmcentrum.se tel: 08-545 275 00 fax: 08-545 275 10

En film som tar upp mäns och kvinnors sexualitet genom att ställa frågor som: Tar det verkligen längre tid för en kvinna att få orgasm? Har män större sexuellt behov av naturen? Hur stort behov av sex har vi egentligen? Är kvinnors och mäns sexualitet så olika? Fem unga människor får berätta om sina erfarenheter och reflektioner kring sexualitet och lust. Filmen försöker visa på hur sexualitet hör ihop med kultur samtidigt som den trasslar in sig i "biologistiska" argument. Filmen fungerar dock mycket bra som inkörsport till diskussioner.

Mitt liv i rosa

Widescreen

Fransk spelfilm, 1998

Speltid 86 min

En magisk och varm film om en pojke som längtar till en rosa och vacker flickvärld och om omvärldens förtvivalade kamp att tvinga in honom i den "normala" pojkrollen. Filmen visar med tydlighet hur vi begränsas och tvingas in i könsrollerna och väcker frågan om vem man egentligen tillåts vara. Ett bra underlag till diskussioner om att få vara sig själv och om hur vi skapar kön i samhället.

Niklas & Tadelesh

RFSU, Lafa

Svensk kortfilm/undervisningsfilm, 1999

Speltid 7 min

Distribution: FILMO AB, Hammarbys Fabriksväg 29 – 31, 120 33 Stockholm Tel: 08 – 55 600 600

Fax: 08 – 55 600 601 e-post: info@film www.filmo.se

Filmen ingår i serien "Möten och kulturgränser".

Filmen handlar om en ung kvinna som är könsstympad och hennes svårigheter att handskas med detta i sitt förhållande. Hon är uppvuxen i två kulturer, eller kanske snarare mellan två kulturer, vilket skapar frågor och undran inför hur Niklas ska reagera på henne och hennes kön

Sexuella trakasserier i ungdomsmiljöer

JämO, Ungdomsstyrelsen, Skolidrottsförbundet och Fritidsforum

Svensk kortfilm/undervisningsfilm

Speltid: ca 15 min

Beställning: Fritzes tel-08-690 91 90 e-post fritzes@order@liber.se www.fritzes.se

Filmen visar tre korta scener med olika händelser som inbegriper sexuella trakasserier i högstadiemiljö. Efter scenerna sitter ungdomar och diskuterar sexuella trakasserier. Diskussionerna är inte så användbara men scenerna i sig fungerar mycket bra för att öppna upp för ett synliggörande av fenomenet och starta upp samtal om sexuella trakasserier, könsroller, ansvar, skuld känslor, gränser mm. En handledning där metoden utgörs av värderingsövningar medföljer.

Sex – en bruksanvisning för unga

Animerad kortfilm/informationsfilm

Speltid 18 min

Beställning: Föreningsfilmo tel 08-55 600 600

En tecknad film som på ett humoristiskt sätt berättar om fakta, känslor, sex och kärlek. Innehåller dock en del faktafel som behöver korrigeras efter filmen slut.

Ska jag på nu?

RFSU, box 121 28, 102 24 Stockholm

Animerad kortfilm/informationsfilm

Speltid 13 min

Beställning: Interfilm tel 08-753 00 90

Uthyrning: Filmcentrum tel 08-23 27 50

En tecknad film om hiv, aids och säkrare sex – med en kondom i huvudrollen. Filmen är lämplig för lägre årskurser på högstadiet som t ex inledning till samtal.

Väninnor – berättelser från garderoben

Uthyrning: Filmcentrum tel 08-23 27 50

"Dom sa inte homosexuell, de sa pervers på den tiden." Fem kvinnor ser tillbaka och berättar om sina liv, från 30-talet och framåt. Det är starka porträtt av lesbiska kvinnor och deras komma ut-process på 50- och 60-talet. En stark film som väcker känslor och tankar och manar till samtal om relationer, identitet, att få vara sig själv och kärlek.

Metodmaterial:

Bella – Grus och glitter 2 (Skrift)

Författare: Katrin Byréus-Hagen

KSAN, Kvinnoorganisationernas Samarbetsråd i Alkohol- och Narkotikafrågor fax: 08-20 31 98 tel 08-10 10 41

En fortsättning på "Grus och glitter", se längre ner i listan. Materialet vänder sig till tjejgrupper och upplagd utifrån tolv teman. Metoderna i sig passar även killgrupper och helklass. (Se även "Stormens öga" längre ner i listan.)

Det är självklart! - Att samtala med elever om homosexualitet (Film)

Amerikansk kortfilm/undervisningsfilm, 1997

Svenska filminstitutet Film & publik, box 271 26, 102 52 Stockholm Fax 08-661 18 20
www.sfi.se/sjalvklart

Speltid 37 min, svensk text

Filmen visar exempel från olika klassrum och skolor där lärare utgår från de kunskaper, frågor och fördomar som de flesta barn och ungdomar har kring ämnet homosexualitet. Filmen förklarar varför det är viktigt för skolan att låta elever, i alla åldrar, diskutera frågor som rör homosexualitet samtidigt som den betonar att det är vuxna som ofta måste börja med att rannsaka sina egna värderingar och attityder. Därför kan filmen med fördel användas som utgångspunkt för lärarfortbildning eller som en mindre uppstart för skolpersonal som vill börja arbeta med ämnet i sin undervisning. Till filmen följer ett häfte med kommentarer, diskussionsfrågor och metodiska tips.

Genuspraktika (Skrift)

Läraryrket, Box 122 29, 102 26 Stockholm

Beställning: Tel 08-737 65 00

Skriften sammanför genusforskningens analysverktyg med skolans praktik. Den ger grundläggande begrepp av vad genus är och hur genus kan förstås och hanteras för att vara användbart i lärarnas arbete. Det finns även kapitel om genusstrategi för arbetslaget och resonemang om hur genusteorin kan bilda bas för förhållningssätt och didaktiska överväganden i pedagogiken.

Grus och Glitter (Skrift)

Författare: Katrin Byréus-Hagen

KSAN, Kvinnoorganisationernas Samarbetsråd i Alkohol- och Narkotikafrågor fax: 08-20 31 98 tel 08-10 10 41

Finns även i engelsk översättning: "Rubble and Roses"

En bra metodbok för värderingsövningar. Metodbeskrivningarna ger förslag på olika värderingsövningar som fungerar i varierande ämnen, situationer och grupper. Övningarna förutsätter dock att läraren anpassar frågeställningarna till den aktuella gruppens ålder och mognad. Materialet vänder sig främst till tjejgrupper och är inriktat på diskussioner om självförtroende, livsstil, kärlek, alkohol och droger. Metoderna i sig passar även killgrupper och helklass. (Se även "Stormens öga" längre ner i listan.)

Grus och Glitter 2 (Skrift) – se Bella

Homosexualitet (Läromedelspaket)

Folkhälsoinstitutet, 103 52 Stockholm

Tel: 08-5661 35 00

Beställning: Folkhälsoinstitutets distributionstjänst, fax: 08-449 88 11

Fhi@strd.se www.fhi.se

Ett läromedelspaket med handbok, elevhäften och skönlitterära texter. Materialet riktar sig till både skolans personal och elever och fungerar således både som förberedelsemateriel och undervisningsmaterial.

JämOs handbok mot könsmobbing i skolan (Bok)

JämO, Box 3397, 103 68 Stockholm Tel 08-440 10 60 Fax 08-21 00 47

info@jamombud.se www.jamombud.se

ISBN 91-970861-9-3

Boken är en handbok om jämställdhet i skolan med fokus på könsmobbing och sexuella trakasserier. I den finns allt från teoretiska avsnitt om kön och makt, statistik, information om jämställdhetslagen till avsnitt om lustfylld sexualitet, våld i nära relationer och berättelser från skolans värld. Den innehåller konkreta tips och metoder på hur man kan arbeta i elevgrupper. Boken fungerar mycket bra både som teoretisk kunskapskälla och att plocka ut direkta metoder ur färdiga att använda i klassrummet.

Lika för lika - strategier för en jämställd skola (Skrift)

Läraryrket, Box 122 29, 102 26 Stockholm

Beställning: Tel 08-737 65 00

Skriften har samlat kunskap som numera finns om möjligheter att utveckla en pedagogik som tillåter både pojkar och flickor att utveckla sina unika möjligheter. Den ger både teori, statistik och tips för att utveckla metoder som gör det möjligt att gå från ord och handling med jämställdhetsarbetet i skolan. Tips på metoder handlar inte om specifika ämnen utan mer i stort hur man kan utforma en jämställd pedagogik och få en jämställd skola.

Risken finns (Bok)

Författare: Katrin Byréus-Hagen, och Snickars, Kjell (1998)

Folkhälsoinstitutet, 103 52 Stockholm

Beställning: Folkhälsoinstitutets distributionstjänst, fax: 08-449 88 11 Fhi@strd.se
www.fhi.se

ISBN: 91-7257-033-4.

Boken presenterar en arbetsmetod för att arbeta med killgrupper som träffas vid flera tillfällen. Den ger tips på övningar och kan fungera som idébank. Dock visar boken på en stor okunskap i könsfrågor vilket upptäcks redan i början då författarna hänvisar i inledningen till Bertil Nordahls bok Tarzan i kvinno-djungeln.

Stormens öga – om självständighet och beroende (Bok)

Författare: Katrin Byréus-Hagen

Utgivare: KSAN, Kvinnoorganisationernas Samarbetsråd i Alkohol- och Narkotika-frågor tel 08 – 10 10 41

fax: 08 – 20 31 98 ksan@swipnet.se

Boken beskriver ingående aktiva värderingsövningar och forumspel med råd och tips. Den är skriven för att användas i tjejgrupper och innehåller olika temauppslag om bl a självständighet, vänskap, kärlek, sexualitet, droger och framtidstro. En bra metodhandbok att använda sig av i undervisningen.